

UKRAINISCHE ANNALEN FÜR POLITIK, LITERATUR UND KUNST
 ANNALES UKRAINIENNES
 DE POLITIQUE, DE LITTÉRATURE
 ET D'ART THE UKRAINIAN ANNALS
 OF POLITICS, LITERATURE
 AND ART

ЛІТОПИС

ПОЛІТИКИ, ПИСЬМЕНСТВА І МИСТЕЦТВА

ТИЖНЕВИЙ ОГЛЯД ПІД РЕДАКЦІЄЮ
 С. ТОМАШІВСЬКОГО

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО“ В БЕРЛІНІ

×

Книжка II

Субота, 19-го квітня 1924

Зшиток 15/16

Містить:

ПОЛІТИЧНА ХРОНІКА	225
АНКЕТА В УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ СПРАВІ — В. Доманицького і В. Кучабського	227
ПОЛІТИЧНЕ І ГОСПОДАРСЬКЕ ЖИТТЯ ЕСТОНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ — Йоганна Тоомеса	230
МАГАТМА ГАНДІ В ОСВІТЛЕННЮ РОМЕНА РОЛЛАНА	231
ДРУКАРСЬКА ТРІЙЦЯ (III) — Проф. І. Огієнка (Кінець) РОКИ 1650 І 1651 НА УКРАЇНІ ПО „ФРАНЦУЗЬКІЙ ГАЗЕТИ — І. Борщака	232
МИСТЕЦЬКА ХРОНІКА — Др. Вол. Залозецького	234
З ПРИВОДУ ОЛІМПІЙСЬКИХ ЗМАГАНЬ У ПАРИЖУ — Петра Кожевникова	237
СОН І ЯВА — Ал. Б-ського	239
АПОКРИФ — Максима Баждоновича	241
ЧОРТ НА БАШТІ — Едгара Аллена По	242
МІНІАТУРА — Богдана Л.	243
MISCELLANEA	246
	236, 238, 247—248

Образковий додаток

„Ukrainske Slowo“

Buch- u. Zeitungsverlag G. m. b. H.

Berlin-Schöneberg

Hauptstraße 11 Tel. Stephan 1445-46

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО

КНИЖНЕ Й ГАЗЕТНЕ ВИДАВНИЦТВО У БЕРЛІНІ
ОКРЕМИЙ ВІДДІЛ У ЛЬВОВІ

I. Бібліотека „Українського Слова“.

	Доп.
1. В. Андрієвський. До характеристики українських правих партій	0,10
2. В 60-і роки смерті Шевченка, вібр. Кузеля	0,10
3. Бандурист. Жак. Збірка оповідань	0,10
4. Б. Лепкий. Незабутні. Нариси	0,15
5. Памяти І. Франка. Зібрав З. Кузеля	0,10
6. В. Андрієвський. З минулого. Т. I	0,70
7. Українська літературна мова й правопис	0,10
8. І. Нотлярєвський. Твори. Т. I. Енеїда	0,45
9. І. Нотлярєвський. Твори. Т. II. Наташка Подтава, Москаль чарівник і н.	0,25
10-12. Д. Дорошенко. Славянський світ в його минулому й сучасному	1,50
В гарній оправі в 1/2 полотна з картою Славянщини	2,—
13. В. Леонтович. Споми́ни уті́вача	0,30
14. І. Герасимович. Життя й відносини на Радянській Україні	0,20
15. Д-р С. Томашівський. Під колесами історії	0,25
16-17. О. Стороменко. Твори. Марко Прохлятий і н.	0,90
18. Слово о полку Ігоревім. Оригінал і переклад, із поясненнями Лепкого (Друкується.)	—
19. Т. Шевченко. Кобзар, з ілюстр.	1,50
20. Т. Шевченко. Гайдамаки. Ілюстр. видання	0,90
21-22. Т. Шевченко. Повісті (Артіст, Музика й н.)	0,90
23. Т. Шевченко. Думки. Вибір поезій	0,05
24. Достойно єсть. Збірка пам'яті Т. Шевченка	0,05
25. О. Федькович. Вибір поезій	0,05
26. Де що про гроші.	0,05
27. Рідне Слово. Збірка новел і оповідань	0,90
28. П. Нуліш. Твори. Т. I. Чорна Рада	0,50
29. П. Нуліш. Твори. Т. II. Поезії	0,50
30. В. Леонтович. Хроніка родини Гречок	—
31. І. Герасимович. Голод на Україні. З 39 обр.	0,50
32-33. В. Бирчак. Василько Ростиславич, повість	1,—
34. В. Сміць. Кобза та кобзарі, з бібліогр. Кузеля, ілюстр.	0,35
35. Б. Ілин. Національне виховання	0,15
36. П. Нуліш. Твори. Т. III. Україна, з ілюстр.	0,30
37. П. Нуліш. Твори. Т. IV. Поезії	0,50
38. Д-р Ст. Рудницький. Огляд національної території України	0,35
39. І. Орлов. Каїн і Авець. Драма	0,30
40. Д-р Ст. Рудницький. Українська справа зі становища політичної географії	0,50
41. В. Андрієвський. З минулого. Т. II, ч. I, Гетьман	0,50

42. В. Андрієвський. З минулого. Т. II, ч. 2, Директорія	0,50
43. О. Яремченко. Основи пластуництва (скавтіну)	0,10
44. О. Щоголів. Вибір творів	0,25

II. Монографії з обсягу мистецтва.

1. Ол. Архипенко. Твори. З портр. художника, 66 фот. й вступною статтею Г. Гільдебрандта. Видання в укр.-англ., нім. і франц. мовах	5,—
2. О. Нованівський. Твори. З портретом художника й 25 світлинами. (Кінчиться друкувати.)	

III. Підручники.

1. Ол. Барвінський. Оповідання з всевітньої історії (старинної й середньовічної), ч. I	0,40
2. Ол. Барвінський. Оповідання з всевітньої історії, ч. II	0,40
3. М. Арнас. Історія України. (Друкується.)	
4. М. Ваврисевич. Порадник учителя нової української школи	0,50

IV. Словарі.

1. Б. Грінченко. Словарь української мови (українсько-російський словарь), повний, в двох томах кишеньового формату, в оправі	6,—
В полотняній опр. в однім томі	5,—
2. Уманець і Спілка. Російсько-український словарь в 1 томі в кишеньовім форматі, в оправі	3,—

V. Чужомовні видання.

1. J. Herasymowitsch. Hunger in der Ukraine. Mit 46 Bild.	0,75
2. N. Kostomarov. Zwei russische Nationalitäten, з передмов. Барвінського. (Кінчиться друкувати.)	

VI. Поза серіями.

1. Струми. Антологія української поезії від найдавніших до нинішніх часів. Влаштував Б. Лепкий. 2 томи. З багатьма портретами	2,75
2. Б. Лепкий. Ювілейна збірка з вибором найновіших недрукованих творів. (Кінчиться друкувати.)	
3. Золоті Ворота. Альманах Січових Стрільців, з малюнками Ковжуна, Іванця й Перфільєвого, під ред. І. Рудницького (Кінчиться друкувати.)	

Всі книжки можна теж дістати на люксембурзькому папері по вищих цінах. * Примірники в оправі — 50% дорожчі

Пошукуємо представників і кольпортерів

Для кожної серії підготовляється цілий ряд нових книжок

Купуємо нові твори від авторів * На бажання висилається докладний каталог

Книжки висилаються тільки за попереднім надісланням грошей

Видавництво переймає й виконує теж усі друкарські роботи

Адреса Видавництва:

UKRAINSKE SLOWO / Buch- und Zeitungsverlag G. m.
Berlin-Schöneberg, Hauptstraße 11 b. H.

ЛІТОПИС

Кн. II

СУБОТА, 19-ГО КВІТНЯ 1924

Чч. 15/16

Рукописи і листи у редакційних справах посилає: Berlin - Schöneberg, Hauptstraße 11
Право передруку застережене — All articles are copyrighted

Політична хроніка

НОВА РЕПУБЛІКА появилася на європейським овиді. Греція, у всенародному голосуванні, заявила за републиканською формою правління; як урядово повідомляють з Атен — буцімто навіть у 75% більшості. Яким способом „суверенний народ“ дійшов до такого републиканського захоплення, можна здогадуватися з іншої урядової депеші: в цілій Греції заведено стан облоги, й уряд видав указ, по якому република продовж 5 років недоторкана і навіть усяка д і с к у с і я про неї заборонена... Значить, Геллада не остала позаду... Альбанії і Туреччини. Найвизначніший її політик, Венізелос, не бажав бути свідком сеї реформи і заздальгидь покинув країну, мабуть не без свідомости власної вини у сьому обороті справ: його довголітня особиста боротьба з королем Константином була жерелом републиканського руху.

Чи грецькій нації, при її соціально-культурній примітивности, при її анархічних традиціях, се „визволення“ вийде на добро — покаже недалекий час. Тимчасом годі не добачувати, що новочасна криза влади і політичного авторитету не припиняється; вона поступає далше, не тільки в Європі, а й в Азії (Туреччина, Персія). Що-б не думати про безкритичне наслідування републикансько-демократичних установ незрілими народами, то не можна заперечити, що новочасна монархія стає що-раз більше політичним пережитком. Не всі одначе народи, як прим. Англіїці, дорожать усім старим; то-ж одна корона за одною поступають у національні музеї або — як у Москві — в ювілерські контори.

Воно дивно, що в нашій часі, коли републиканська демократія наглядно виявила всю свою нездарність у розв'язуванні основних життєвих питань новочасних націй, все ще появляються пророки й ісповідники збанкrotованої ідеології. Видко, воно так мусить бути доти, поки на Заході, в тім старім жерелі форм національного життя, не повстане, не скристалізується й не запусить коріння новий принцип конституційної влади, що стане зразком наслідування для інших. Чи сьогодні модна „диктатура“ тільки перехідна форма, чи вона являється тим новим принципом, якому суджено відкрити нову добу політичного життя в Європі — се питання поки-що відкрите. Та воно показує одно: сучасне демократичне життя дуже ялове на визначні індивідуальности і в сій яловости лежить чи не найголовніша причина кризи. І стара монархія не вратувалася від неї: монархи перестали бути визначними одиницями. Поки інші визначні індивідуальности стають

у службі монархії (Бісмарк, Муссоліні, Рівера), поти обминаються гострі конфлікти. Та такий дуалізм влади не може бути постійною конституційною установою; він мусить уступити місця новій синтетичній владі, остаточна форма якої покищо в руках богів.

БЕСАРАБСЬКА СПРАВА, після припинення совітсько-румунської конференції у Відні, висунулася тепер на перед усіх політичних питань у східній Європі. „Взаємини“ між Москвою і Букарештом напняті; антисемітські розрухи і стан облоги в Бесарабії; гостра мова совітської (і закордонно-російської!) преси проти Румунії; поголоски про тихі воєнні підготування; новий французько-румунський союз в дорозі; польсько-румунське братерство сильно підкреслюється; совітська політика маніфестаційно піклується долею сусідських поневолених народностей; нові філії весняних ілюзій в одних, страшні привиди у других, і т. ин. Що в дійсности сталося?

Що як Совітам так і Румунії необхідний якийсь управильнений *modus vivendi*, в сьому не можна сумніватися ні хвилини. Віденська конференція мала його знайти, і зараз на самім вступі розбилася, буцімто на тому, що Румунія не згодилася ані віддати Бесарабії, ані передати остаточне рішення плебісцитови. Совітський представник дав інтересне історично-юридичне ехposé прав СССР до тої країни, яке зробило-б честь любому царському чи капіталістичному політикови; румунський заступник натомість, на оправдання сучасного фактичного стану, покликнувся на історичні й етнографічні аргументи та умову з Антантою 1919-го р., недавно ратифіковану Францією. Академічна дискусія. Невже се реальна політика, і для сього треба було збирати конференцію? По правді, се тільки фасад, а тільки за ним дещо реальне. Хто може повірити, що совітський уряд посилав свого заступника хочби з мікроскопічною надією, що він принесе Бесарабію? Що Румунія, по шести роках володіння, так собі доброхить зречеться сеї країни? Ні, се-ж ті самі панове, що й рижський мир творили! Совіти задоволились би і... рекомпензатою за права до Бесарабії, та на жаль Румунія не тільки не має охоти, і мабуть не має чим, платити, а ще вимагає звороту золота і дорогоцінностей перевезених у Москву в 1916-ім р., в часі німецько-австрійської офензиви... Значить, буря у склянці води. До війни з сього приводу не дійде. Ані Совіти не думають відвоювати Бесарабії, ані Румуни не підуть на Москву відбирати золото. Напняті взаємини одначе остануть і,

разом з іншими міжнародними непорозуміннями, будуть затроювати політичну атмосферу на Сході та впливати на рух фігур на дипломатичній шахівниці.

Наші політичні кола не виявили особливого зацікавлення бесарабською справою, хоч вона в першу чергу у к р а ї н с ь к е питання. У нас нема зрозуміння геополітичних потреб і законів. Галицьке громадянство цікавиться справою на стільки лише, як вона відбивається на внутрішньополітичних справах Польщі. Без сумніву, Поляки мусять рахуватися з усіми можливостями і час від часу подумати про рану на своїм національним організмі — про національні меншости. Очевидно, тільки час від часу, коли окремі обставини сього вимагають; мине хвиля — і про болі забувається. Політична вмільсть лежить у тому, щоб використати такі моменти. Чи Українці в Польщі зуміють це? Дуже сумніваємося. Їх політичні кола за голосно думають, за багато заявляють, а дуже мало що тактично-розумного роблять.

АКАДЕМИК КРИМСЬКИЙ, неодмінний секретарь Всеукраїнської Академії Наук у Києві, виступив проти поширених закордоном поглядів про буцімто дуже скрутне матеріальне становище Академії, що мовляв не має навіть засобів на видання свого звідомлення і мусить просити підмоги на еміграції і т. ин. Він перечисляє все те що Академія видала в 1923 і в поч. 1924, а з сього виходить, що в тім часі випущено у світ 31 книжку з 274 арк. друку і 4352 сторінками, та що на все те були фонди, доставлені радянським урядом, так само й забезпечені далші видання, між ними великий російсько-український словник, під редакцією самого-ж Кримського. Він заперечує також, буцімто члени Академії не одержують платні або не мають можноти заробляти, і приточує в сій справі інтересний доказ з свого власного досвіду. Вкінці, виступає проти поглядів, що уряд ставиться нещиро до справи українізації національного життя Наддніпрянщини, і наводить докази на се, між иншим той, що Академія дістала раз докір від уряду, що писала йому по-московськи, замість по-українськи. „Хіба це все не свідчить про щирий українізаційний курс?“ — кінчить акад. Кримський¹.

Ся заява визначного письменника дуже симпатична. Вона виставляє гарне свідоцтво самій Академії за її роботящість і дає потіху, що всі минулі й сучасні злидні не погасили сього огнища наукового духа і творчости — тепер майже одинокого в усій соборній Україні. Правда, зміст книжкової продукції Академії не цілком може задоволити — він доволі односторонній і формальний, та, як на теперішні обставини, з сього не можна робити жадного докору. І політичний бік справи — хочби акад. Кримського й не признавати авторитетним і цілком об'єктивним свідком — немаловажний і відрадний. Виходить, що радянська влада, раз станувши на принципі українізації, не сходить з неї і сама побороює зв'язані з нею труднощі, та що — на сім пункті — закиди партійної конкуренції на еміграції неоправдані.

¹ За київським „Більшовиком“ передрук у 76-ім числі львівського „Діла“.

Бо якщо результати змагань уряду й урядових установ (м. ин. Академії Наук) не цілком задовольють, то се вже инша справа, більше складна ніж само питання щирости чи нещирости.

В нашій аналізі питання українізації (зш. 1), було підкреслено три моменти: а) принципова можливість або неможливість українізації в межах загально-російської державности (федерації то-що), б) корисність або некорисність сучасного соціально-політичного режиму для творення і плекання нових і дійсних національно-культурних цінностей, і в) творча здатність і національно-культурний розгін самого українського племені. Перший момент мабуть уже вияснений: коли українська ідея перестала бути політичним знаряддям чужих держав, московська опозиція проти рівноправности української мови заломалася, а що найменше дуже ослабла. Щодо обох останніх моментів, то як сучасний устрій України так і само українське громадянство не дали ще позитивного доказу, що повна українізація національного життя в недалекій будущині можлива.

РЕПАРАЦІЙНЕ ПИТАННЯ, що з 1919-го року затроює європейські міжнародні взаємини, увійшло минулого тижня, з закінченням праць комітетів знавців, у нову фазу. Всі інтересовані держави заявили принципову згоду на вироблений план. Звісно, до остаточного тривкого поладнання справи потрібно ще довших пинявих переговорів, одначе становища обох головних держав, Франції й Німеччини, ще ніколи не були так розмірно недалекі одно від одного, як саме тепер. Якщо не зайде яка несподіванка, то, при зусиллях третіх інтересованих, може дійти до порозуміння і якої-такі стабілізації політичного систему західної Європи. Для сього необхідні, з одного боку — деякі політичні уступки з французького боку (зміна окупаційного систему), з другого — рішучої готовости Німеччини виконати фінансові зобовязання, в межах дійсної спроможности. Та несподіванки не виключені (в політиці вони завжди мають велике значіння). Вони можливі у зв'язку з виборами в обох державах. Виборча агітація тут і там головно послугується питаннями версайського мира, репарацій, окупації і т. ин., які цілком не причиняються до ослаблення суперечностей. Зі становища європейського мира беручи, різкі пересунення політичних течій у травневих виборах в Німеччині (4. V) і Франції (11. V) небажані. Та на світі не все діється те що бажане.

НАЙСЛАБШИЙ БРИТІЙСЬКИЙ УРЯД — то новий, т. зв. трудовий. Англійська історія ледві знає такий другий. Вже три парламентарні невдачі потерпів він, не витягаючи одначе конституційних послідовностей (уступлення або розпуск парламенту). Дві з тих невдач в'язуться з першою легоньюкою спробою „соціалізації“. Урядовий законопроект про квартирну плату безробітних, поданий для популярности в деяких колах, з наміром забезпечення безплатних мешкань безробітним, був два рази дуже рішуче відкинений, як консерватистами так лібералами, та за-

ступлений іншим „буржуазним“. Тимчасом уряд поспішає до нової невдачі, якої може не пережити: до переговорів з Совітами. Одним словом, нова політична криза в Англії недалеко.

НАША УНІВЕРСИТЕТСЬКА АНКЕТА принесла одну на-скрізь оригінальну відповідь, яку поручаємо увазі пов. читачів. Автор її вийшов що-тільки з студентської сфери і в 1921-ім р. належав до ініціаторів т. зв. тайного університету. Про се говорить він відкрито, як про історичний факт. З його представлення виходить, що той університет

був цілком інакше подуманий, ніж опісля сформувався і тепер існує. Автор радить повернути з хибного шляху і — *mutatis mutandis*, прианорюватися до даних обставин — підняти наново забуту чи скривлену ідею і, замість побиватися за нездійснимим в теперішніх обставинах університетом, подбати про добре національно-громадянське й економічне виховання нашої молоді. Відкладаючи нашу думку до закінчення анкети, зазначаємо вже тепер, що думки д. Кучабського вносять новий елемент у справу і стоять того, щоб у дальшій дискусії взяти їх під увагу.

Анкета в університетській справі

ПИТАННЯ:

1. Чи сучасний стан українського високого шкільництва на стільки задовольняє національно-культурні і громадські потреби українського народу в Польщі, що він без шкоди може бути удержаний далі?
2. Чи українська молодь у Польщі може постійно і для національної справи корисно студіювати за кордоном, та під якими умовами?
3. Чи теперішні приватні високі школи, в краю і за кордоном, є достаточною рекомпензатою за страчені права на б. австрійським, тепер польським університеті у Львові? Як ні, то чи право прилюдности, признане сим приватним установам, вирівняло-б сю шкоду?
4. Чи справа українського національного університету юридично, політично і фактично має бути зв'язувана з ранішим державним університетом у Львові, чи трактована цілком незалежно?
5. Чи університетське питання може бути розв'язане а) поза-політичним шляхом, чи б) методом політичної боротьби, порозуміння, компромісу і т. п.? Коли се останнє, то чи сьогодні є необхідні психологічні і політичні передумови для його розв'язки? Зокрема, чи теперішні українські політичні заступництва і партії можуть доклати сеї розв'язки? Коли-ж се питання не-політичне, то хто покликаний весті, розв'язувати і відповідати за нього: наукові і культурні установи, учительство, студентство?
6. Хто має обов'язок дати почин до розв'язки університетської справи, українське громадянство чи польський уряд? Чи розв'язка можлива вже в сім році?
7. Який правний характер має мати національний український університет: польсько-державний, чи красво-автономічний, чи приватний? В першій випадку: Як має бути забезпечений українсько-національний характер університету? Чи він мусить бути цілком самостійний, чи може бути зв'язаним з польським? В другім випадку: Як досягнути зміну закону про воевідську автономію? В третім випадку: Як матеріально удержати університет та як забезпечити дійсну повноправність його дипломат?
8. Чи необхідний повний університет, чи покищо можливі тільки означені факультети, зглядно катедр, і які?
Н. В. Чи українська політехніка так само як університет необхідна і можлива?
9. Яка Ваша думка про українські наукові сили, чи вони достаточні щодо кількості і якости?
10. Чи перший український університет у Польщі можливий поза межами української етнографічної території? З яких причин неможливий він у Варшаві?
11. Чи перший український університет мусить мати осідок у Галичині, чи він можливий і в іншій українській землі Польщі? Коли в Галичині, то чи Львів *conditio sine qua non*, чи під деякими

- умовами можливе й інше місто, і яке? Чи польська опозиція проти Львова — на Ваш погляд — принципова, чи тільки тактична?
12. Чи польські побоювання, що прилюдний український університет — узагалі, або у Львові, або на українській території — буде гніздом протидержавного руху, оправдані?

ВІДПОВІДЬ ІІІ

1. Сучасний стан не може задовольнити національно культурних потреб, але він є найкращий вихід із тої політичної ситуації, в якій опинився український нарід під Польщею.
2. Постійні студії молоді за кордоном неможливі і небажані з причин економічних та культурно-національних, але зараз це необхідне поповнення і коректив стану вищого шкільництва під Польщею.
3. Ні. Право прилюдности не тільки вирівняло-б, але переважило-б його шкоду в культурно-національнім відношенню, але нанесло-б шкоду політичному положенню українського народу.
4. Цілком незалежно, лише зі ссилкою на австрійське законодавство та опінію російської Академії Наук.
5. Лише шляхом політичної боротьби.
6. Обов'язок наложив на себе польський уряд, але чекати на виконання сих обов'язків було-б наївністю. Поскільки український нарід буде реальною силою в європейській політиці, постільки й можлива розв'язка університетського питання. Думаю, що сей рік не дасть нам таких можливостей.
7. Єдина можлива форма в сучасних обставинах — приватний університет. Інші форми виховають у нашій молоді небажані настрої. Обезпечити — шляхом національного податку через національні організації. Повноправність дипломат — висилка абсолювентів закордон та уділення посад в українських громадських установах.
8. Повний університет і неповна політехніка або катедри: філософії, геології, медицини, кооперативно-економічних наук, сільсько-господарських наук, будівництва та технології.
9. Сил для двох шкіл вистарчило-б, хоч якість їх в перші роки й не була-б на повній висоті.
10. Немоżliвий, зокрема у Варшаві: денационалізація молоді, економічні утруднення, відсутність українських бібліотек і музеїв.
11. Лише Львів, з показаних в 10-ім питанню причин. Польська опозиція принципова.
12. Або університет буде служити українським національним інтересам і тоді польські побоювання оправдані, або він веде виховання молоді в компромісових тонах і тоді служить інтересам польського народу.

Б. Асистент
Київського Кооперативного Інституту
Віктор Доманицький

IV.

Замість відповіді на анкету

В дискусії про університетську справу, здається, не слід було поминути розгляд того, які завдання клав перед собою тайний університет у різні часи свого існування й як їх виконував та яка його сьогоднішня провідна думка і вплив на наше національне життя. Бо такий розгляд по всій імовірності може виявити, який шлях повинна прийняти університетська справа й на майбутнє, опираючися на минулих досвідах.

Яка була підставна ідея нашого тайного університету тоді, коли він закладався в липні 1921? Це був час, коли чимраз виразніше виявлялося, що галицька політика, всеціло оперта на сподіваннях міжнародної інтервенції, мусітиме покінутися повною невдачею. Отже треба було рахуватися з тим, що ця невдача викличе серед громадянства це, що зправди довершилося пізніше після 14-го березня 1923: дезорієнтацію, зневіру, розтіч, словом — кризу в його відпорності. Бо тогочасне його життя було всеціло побудоване на штучнім оптимізмі, пильно викликуванім і урядом З. У. Н. Р. і галицькою пресою ілюзіями про неминучу перемогу „галицької справи“ на „міжнародній арені“. Але не лиш майбутня небезпека тяжіла над Галичиною. „Доконали факти“ держави завдали їй один удар болючіший за другим: ми очевидячки тратили „стан посідання“. І безнадійно: суспільність не була здібна відповідати на „факти“ живішим відпором, бо в своєму оптимізмі була погляду, що *wer zuletzt lacht, lacht am besten*. Й могла дозволити собі на люксус стоїцизму.

В таких умовах, деякі, молодші, кола громадянства прийшли до переконання, що ослабити майбутню кризу безрадності, а то й цілком не допустити до неї, та збільшити оборонну активність суспільности можна лише задалегідь знищивши її „Ллойд-Джорджівські ілюзії“ й її штучний оптимізм й переконавши її, що в даних умовах, практично, галицька справа лежить не в площині дипломатичної гри, а єдино в площині відношення реальних сил лише поміж Польщею й Галичиною. Переконання про безнадійність перемоги на „міжнародній арені“ повинно було в майбутньому ослабити вражіння невдачі уряду З. У. Н. Р., а під той час зелектризувати громадянство до живішої оборони його безнадійно трачених позицій.

На цій перебудові галицької політичної думки повинна була — на погляд цих молодших кол громадянства — базуватися теж перебудова цілої національної організації. Видвигнено ідею „держави в державі“. В короткому полягала вона на тому, що існуючі наші інституції треба об'єднати (фактично, а не легально) в союзи під одностайною кермою їхньої діяльности одним центром для кожної ділянки національного життя. Діячі, що стояли-б на чолі цих центрів, повинні були творити тайний національний уряд, начеб-то кабінет міністрів. Край повинен був бути поділений на відповідні області, в яких місцеві діячі повинні були працювати в різних інституціях і на різних ділянках, але в повному порозумінню, по спільному плану й інструкціям із центру та по спільній підтримці. Тайний уряд повинен був кермувати й цілою політикою краю і уряду З. У. Н. Р., рахуючися виключно з вимогами доцільної розбудови національного життя й його потребами. Тому він повинен був не зрікатися легальних можливостей, але теж не боятися вживати й нелегальних засобів, якщо-б цього вимагав національний інтерес, себто потреба розбудови в таким напрямку, якому стоять на перешкоді державні розпорядки (нпр. бойкот державного шкільництва і творення власного, навіть проти даних адміністративних законів). Нелегальні засоби повинні були бути вживані лише після пильної підготовки, щоб у даній формі боротьби взяло участь ціле громадянство (отже не лиш інтелігенція, але — і головню — й селянство).

„Держава в державі“ була отже ідеєю повного усамостійнення нашого національного життя (не тільки в Галичині, але на всіх наших землях під Польщею) від впливу держави, перетворення суспільности в міцно зіпсований окремішній організм у внутрі чужого державного організму. Така міцно зцентралізована організація для безупинної, а масової боротьби на всіх ділянках вимагала збільшення кадрів інтелігентних організаторів. Відтіль ідея тайного університету як кузні, в якій вико-

нувано б новий тип інтелігенції — не бюрократичної і звязаної в своїм існуванні з державою, а бо своєї по своєму світогляді і забезпеченої розвитком самого національного життя.

Остаток тайний університет не був подуманий як щось важне само по собі, але лише як один із проявів ґрунтовної перебудови цілого нашого життя в Галичині, невіддільною його складовою частиною, засобом для примноження власних організаційних сил. При такій концепції він нічیهі санкції не потребував, на важність своїх дипломів він не мусів оглядатися, він міг був бути тайний хочби в безконечність, бо для виконання його завдань йому не треба було ніякої явности. При умові? При умові, що перебудова всього національного життя відбудеться по наміченому плану.

Отже перебудова не відбулася. Вжитий для удару в публичну опінію студентський з'їзд у липні 1921 вправді заставив провідні кола в краю взятися за будову „держави в державі“, але їм забракло відваги розбити тогочасну конструкцію галицького життя та й зрештою зрозуміння для самої ідеї і вміння та енергії поставити національну організацію на нових і з кожного боку незвичайних підставах. Уряд З. У. Н. Р. ударив у великий дзвін тривоги на тему „зради“, „провокації“, „ломання одноцільного фронту“, і краєвий „уряд“, що-тільки зродившись, виявся вмирати повільною смертю. Виявилось нарешті, що й широкі кола громадянства до творення „держави в державі“ не підготовані. Ідеологи перебудови перещипали силу суспільности, думаючи, що побудований на ілюзіях пасивний опір можна перебудувати на зправди глибоко відчуту непримиримість, яка в почуттю власної сили не боїться відкритими очима дивитися на дійсність, хочби й як вона була неприємна. Осінні арешти після атентату С. Федака припинили пропаганду будови „держави в державі“. Тут до слова прийшла друга з черги ідеологія нашого тайного університету.

Організація університету з наукового боку, навіть із самого початку, ні в найменшій мірі не відповідала тим практичним завданням, для яких засновувано тайний університет. Ідея „держави в державі“ й перебудови всієї національної організації була для професорської колегії чимсь безмірно далеким. Ця колегія відносилася до тайного університету виключно як до „святини української науки“, отже начеб-то до ціли важної самою по собі, й побудувала його цілком по зразках австрійських університетів. Яку-ж мету мала ота мертвонародженість такої наукової організації тайного університету? Примусити державу, щоб погодилася з „доконаним університетським фактом“, признала університет легальною інституцією, а далі й удержавнила його.

Ця, скажім так, „ідеологія“ втрималася в поглядах на університетську справу і в величній більшості студентства, і в професорській колегії, і в самій суспільности аж до нещасної петиції після 14-го березня 1923 і ґрунтовно вимазала з пам'яті ті цілі, для яких тайний університет засновувано. Але петиція скрахувала, бо, очевидно, держава не могла і ніколи не зможе признати тайного університету державною, чи хочби лише легальною інституцією. Це було очевидно зараз-же після невдачі петиції й тоді теж був час на ґрунтовну ревізію в університетській справі. Ревізії не доконано. Чому? Бо справа набрала вже такого самого ореолу святого „табу“, як колись перед тим Ллойд Джордж. В результаті університет опинився без усякої провідної ідеології, він тримається ще тільки силою інерції.

І як? Широкі кола старшого громадянства взагалі ніколи не розуміли університету як інституції „держави в державі“, а й не погоджувалися з ним навіть як із тактичним маневром у боротьбі за державний університет. — Широкі кола студентства, які студіюють „для хліба“, вже здавна зневірилися в тайнім університеті, цілком слухно зрештою вважаючи, що він „не може їм дати нічого“. Хто настільки сміливий, що для хліба піде проти течії, цей зломив бойкот і пішов на польський університет. Хто ні, цей старається за всяку ціну попасти на студії за кордон, де здобуде диплом, і — попадає. Найменше рухливі позашивалися в провинціональні бевісти й чекають погодившись з думкою, що „пару літ таки доведеться ще стратити“. — Весь тягар університетської справи лежить сьогодні на дуже нечисленній жмінці нашої найкращої молоді. Вона ось уже два роки з дивною самопосвятою вперто підпирає гать,

яку ось-ось збирається прорвати реакція громадянства і величезної більшості студентства. Виснажуючи всю свою енергію на те, щоб не дати впасти університетови, найкращий елемент нашої молоді, майбутні провідники суспільності, яким у дійсному національному інтересі треба-б уможливити як найбільше старанні студії, занедає науку. В розпучливій обороні програмної справи наша молодь мусить уживати головно, а то й виключно, цілком примітивного й для етики цілого нашого громадянського життя вельми шкідливого засобу: фізичного насилля, бойкоту. При таких умовах уже не відомо, де кінчається переконання, а де починається страх у сьогоднішньому нашому університетському „табу“. Це є остання, сьогоднішня, „ідеологічна“ підстава нашого високого шкільництва у Львові. На таких підставах, і лише на таких, хиба не можна збудувати ніщо здорового і життєздатного, це ясно.

Але тайний університет не існує як щось цілком самостійного й незв'язаного з нашим національним життям у цілім його обемі. У всьому цьому житті відбивається відгомін університетської справи. Та перш за все вона зв'язана з усією нашою студентською справою. Рішаючи університетське питання, треба брати в рахунок цілість нашого студентства, все одно чи воно вчиться на тайній університеті, чи де инде.

А власне: стихія студентства, яка хоче вчитися лише „для хліба“, зневірившись в тайний університет і не маючи сміливості проломити бойкот, претяє на студії за кордон. Тут молодь, що підтримує львівський університет, стає поміж Сциллою й Харибдою. Пустити за кордон усіх, хто хоче, означає провал університету в краю. Не пустити-ж — рівнозначне з тим, що стихія пронесеться понад голови. Відтіль ціла система „паспортних“ обмежень для виїзду разом із неймовірним бюрократизмом у наших студентських організаціях і — а це ще гірше — ціла система допитів, розпитів, „контррозвідки“ на тему: „Чи Н. Н. заслугує на виїзд за кордон?“ Означає воно механізацію студентських організацій, втрату того їхнього живого духу, який більше ніж самі студії виховує молодь для майбутньої її життєвої діяльності.

А ось і Харибда: за кордон попадає нерозмірно численна, а випадкова, бо ніким не вислана на студії з уваги на її здібності, студентська еміграція, який не наукової спеціалізації треба, а треба — патентів. На чужині вона опилюється абсолютно без ніяких засобів для прожитку. Що-ж дивного, що тут починається зло, яке напевно ще виявить величезні шкоди для моралі нашої суспільності небаром? В погоні за підмогою псуються характери, молодь — у своїй більшості — стає відштовхуюче матеріалістичною й її організації виявляють один лише життєвий нерв: економічного забезпечення з усіма неминучими в таких випадках темними проявами. І коли краще громадянство рахує на поповнення своїх сил у майбутньому поворотом вихованої в Західній Європі живої, здорової молоді, — то рахунок хибний: повернуться в більшості моральні інваліди, якщо взагалі повернуть, а не застрягнуть у якій Югославії, чи Альбанії „на посадах“. Є це при теперішньому поставленню університетської справи неминуче зло. Бо непомірного росту незабезпеченої студентської еміграції нічим і ніяк спинити не можна, ніякими заборонами й ніякими бойкотами: є це сильніша від усіх комісій й організацій жива течія пересічних людей, які бажають — уже раз захити спокійним і забезпеченим матеріальним життям. Перероблювати їх „на гвалт“ у героїв і борців — безнадійно, та ще до того, коли перероблюється лише бойкотівим бумом.

І так у сумі: наша університетська справа, яка втратила провідну думку і порушується ще тільки по інерції, не лише спинає приріст пересічних інтелегентних сил, але вжиття примітивних бойкотових засобів вносить моральний розклад у ціле наше громадське життя. Вона винищує найкращий елемент нашої молоді в непродуктивній борні проти стихійної течії в масах нашого студентства і в самому громадянстві. Вона нарешті розтрачує національні сили на чужині. Ось результат, який іще буде признаний навіть тими, хто тепер дійсно всього себе посвячує в боротьбі за університет. Щоб тільки свідомість такого результату не з'явилася так само за пізно, як з'явилася схваленість галицької політики щойно після 14-го березня!

А вихід? Його може дати тільки рахунок доцільності і національного інтересу. Дві річі потрібні нашій суспільності сьгодні: приріст громадянсько-

організаторських інтелегентних сил і приріст фахово-наукових сил. Що до першого, то слід уже раз сказати, що національних організаторів громадянства нам не виховає ні державний університет, навіть колиб у ньому була викладова українська мова, ні теперішній наш тайний університет, при сучасній його науковій організації. Що до другого, то всякий державний університет може дати молоді навик до наукової праці, а ідеологію, загальний характер нашої науки, все одно мусять дати відповідні наші наукові установи, навіть колиб існував державний університет із українською мовою. Якщо зправди так, то сміло можна сказати, що державний університет із українською викладовою мовою нам не потрібний, бо для національного інтересу, принаймні в сьгоднішніх умовах, треба виконати такі завдання, яких ніякий державний університет не довершить. Витрачувати непомірну масу молодоті національної енергії на це, щоб здобути державний університет із українською мовою, — річ сердечно зайва.

Але теж і сучасна наша тайна висока школа, побудована на австрійських зразках, ніяк не пристосована до наших потреб. Ні лікарі з нашого тайного університету, ні правники, ні навіть гімназійні учителі не зможуть знайти ніякого практичного прикінчення в своїх „фахах“. Бо їхні „фахи“ цілком залежні від держави, а „держави в державі“, яка могла-б зайняти весь розмірно величезний приріст нової інтелігенції, не даємо, та й коліб вона була, то й тоді „фахи“ не багаті придалися-б: лікареві доводилося-б бути організатором нпр. кооперативів.

Для виконання в горі зазначених завдань, повинна і може існувати наша, вища школа, але доцільно перебудована. Виховання кваліфікованих сил для обслуги наших економічних, культурних, гуманітарних і інших інституцій, політичної організації й преси повинна узяти на себе ново-зорганізована школа суспільних наук із відповідним підбором кафедр із економічних, правничих, статистичних і географічних наук та з поодинокими кафедрами з обсягу філософії, історії й літератури й лекціями чужих мов і практично-організаційних доктрин. Він повинен давати всебічно освіченого громадського робітника з широким світоглядом, але теж і знавця завдань, за які візьметься. Загальний тон усей школи повинен бути побільше практичний, зв'язаний із практичними вимогами нашого життя. Завданням виховання нових наукових сил споміж студентів державного університету можуть узяти на себе відповідні до конкретних потреб семінари й кафедри без того, щоби відділювати їх у самостійні факультети.

Очевидно, при такій перебудові студентству мусить бути дана повна воля студіювати лише на державнім університеті, чи лише в нашій вищій школі суспільних наук, чи на обох разом. Принцип не примусу, а так сказати-б природного підбору, опертого на бажання студента, — повинен стати підставою цієї нової нашої школи. І немає сумніву, що так побудована оця школа приманить до себе якраз той найцінніший елемент нашої молоді, який сьгодні підтримує тайний університет і який уже рішив посвятити свої сили виключно для національної справи. Зате відштовхне вона те пересічне студентство, яке при свому бажанню спокійного прожитку для національної організації не підходить.

Знесення бойкоту поставить на порядок дня ліквідацію всієї випадкової, зайвої й для національної справи шкідливої студентської еміграції: перед нею отвориться можливість здобути патенти лекціям коштом на державних університетах у краю. Тоді теж прийде на чергу залікування останньої болячки: морального розкладу й бюрократичної механізації в наших студентських товариствах, а далі — відродження їхнього живого духу.

Нарешті можливе буде виконати й це, чого й досі не довершено: висилки за кордон на студії не лише наукової теорії, але — і головним чином — практики в відповідних чужинецьких організаціях (економічних, культурно-освітніх і т. д.) цієї молоді, що виявила не лише своїми науковими здібностями, але й організаторським хистом у праці в різних красивих інституціях, що вона зправди уявляє собою вартість для справи національної організації. Це вже не буде випадкова еміграція, а висилка стипендістів цілком забезпечених своєю власною науковою інституцією. І щойно від такої реорганізації закордонних студій можна сподіватися цієї користі

для нашої національної справи, якої край даремно чекає від теперішньої еміграції.

І так: сьогодні мова вже не так про перебудову нашого тайного університету, як про ліквідацію всього дотеперішнього систему виховання нових на-

ших інтелігентних кадрів. Лише в зв'язку з цілим національним життям може бути розглядана й розв'язана університетська справа.

Василь Кучабський

Політичне і господарське життя Естонської Республіки

ПОРИГ 1924-го року переступила Естонія з великими господарськими та політичними турботами. Причиною того поганий врожай минулого року, в наслідок дощового літа. Хліб не міг визрівати і частина посівів знаходилась під водою. В деяких місцевостях хліборобам не було змоги жати хліб і копати картоплю. Там-же, де поля лежали вище і селяни могли працювати, — залляті дороги утруднювали рух молотилок від господарства до господарства. Тому приходилося так довго чекати, поки всі шляхи стали проїзжими від морозу. В наслідок цього, міста не мали вистарчаючого підвозу продуктів і ціни почали підноситись. Коли навіть хлібороби мали в себе зайве збіжжя, борошно, масло, м'ясо та інше, вони не могли доставити того по зніснутим шляхам до міст, щоб там продавати. Населення міст мусило себе обмежувати; чулися розмови навіть про голод. Одним словом, вигляди на зиму були дуже сумні; приходилося думати про доставку продуктів за кордону. Це вплинуло на курс естонської марки, яка почала хитатись. Доляр піднісся з 340 ест. мар. до 390—400. Уряд мусів негайно вживати заходів до з'ясування страт від дощу. Швидко встановлено, що жнива були, порівнюючи до минулих років, правда, гірші, але все-ж можна обійтись без закордонних продуктів. Рівночасно вжито заходи з боку парламенту (Riigikogu) й уряду до стабілізації марки. Але при цьому розійшлися погляди депутатів і одна з партій урядової коаліції — робітничка партія — вийшла з уряду. (Партія ця мала двох представників в уряді: міністра освіти і міністра війни.) Все-ж не прийшло до загальної кризи, і була надія, що державному старості (прем'єр міністер та президент республіки рівночасно) вдасться знайти нових міністрів з рядів інших партій. Тому що парламент роз'їхався на різдвяні ферії, переговори затягнулися, і ті міністри, що виступили, мусили продовжувати свою роботу. В січні зібрався парламент. Президент республіки вів успішні переговори з представниками „партії поселенців“ (заступає в парламенті інтереси нових хліборобів, яким наділено поміщицьку землю). Проте доля хотіла інакше... Націонал-ліберали внесли запитання про державні кредити балтійсько-російській фабриці й зажадали від уряду скласти слідчу комісію та потягнути до відповідальности виновних, серед яких були два міністри. Один з цих міністрів безпартійний, другий належить до „союзу землевласників“. Запитання й утворення комісії прийнято парламентом. „Союз землевласників“ почув себе ображеним і відкликав своїх представників. Після цього наступила повна урядова криза, що тягнулася коло тижня. Зрозуміло, що „союз землевласників“ (найсильніший в парламенті; до нього належить також

президент республіки) не мав нічого проти слідчої комісії, але не можна було, перш чим комісія покінчила свою працю, кидати тінь на міністрів, які протягом років стояли на відповідальних постах.

Особлива заслуга уступившого уряду — це повна стабілізація марки й оздоровлення зруйнованого війною господарства.

Друга варта уваги подія — це арештування комуністів по цілій країні; всього коло 150 чоловік разом з членами парламенту, яких парламент видав судові. Встановлено, що комуністи при помочи закордонних грошей (звідки ці гроші, знає кожен...) працювали проти держави і хотіли прокламувати „Радянську Естонию“. Процес ще не почався, але обіцяє бути дуже цікавим. Заарештовані знаходяться в слідчій тюрмі.

Парламент Естонської Республіки має перед собою важку працю: складення нового уряду і прийняття державного бюджету. Треба, по зможі, перевести скрізь обмеження, щоб вирівнати державний біланс.

В господарському життю слід вітати те, що імпорт майже зрівнявся з експортом в місяці січні. Вивезено на 624.506.300 ест. мар. (1 доляр — 380 е. м.), а ввезено на 638.058.220 е. м., — тоб-то експорт складає 97,8% імпорту. У вивозі на першому місці стоїть бавовна, вовна, льон, дерево і деревляні вироби. Перша країна естонського експорту — Англія.

Перед тижнем пройшла по цілій Естонії сумна вістка про смерть проф. загальної історії на університеті в Тарту, д-ра Ганса Ольдекоп. Род. 1883, студіював в Тарту, Мюнхені, Липську та докторат здобув у Відні. Потім визначився працею магістра по дослідженню архивів в Тарту, Києві, Петербурзі й Варшаві. Він був одним з передових борців за незалежність Естонії і волю естонського народу. Як охотник, приймав він участь в визвольній боротьбі і за свою хоробрість дістав найвищий орден 2-ої ступені та був зачислений до „борців за волю“.

З подій міжнародного значіння варто згадати ратифікацію естонсько-лотиського союзного договору. В обох державах заведено однакові митні, почтові й інші тарифи. Обі держави зобов'язалися, у випадку війни, до взаємної піддержки. Всі міжнародні договори одної держави мусять бути передані другій та визнані обома. Обопільна піддержка в судових справах, видання злочинців і т. ін., і т. ін.

Про конференцію міністрів закордонних справ у Варшаві писалося досить, тому не приходиться вдаватися в подробиці. Слід згадати лише, що ця конференція одна з цілої низки всіх балтійських держав, виключаючи Литву. На конференції обговорювалися економічні і фінансові справи та порушено питання заснування суду чести балтійських держав. Цьому судові малиб

підлягати непорозуміння між заступленими державами. Наслідки конференції менші, чим сподівались. В блищу чверть року зберуться міністри закордонних справ в Гельсінгі (Гельсінґфорс).

Незабаром треба чекати конференції представників Естонії, Латвії і Литви в Каунас (Ковно). Литва має намір прилучитися до естонсько-лотиського союзу. Конференція мусіла зібратися в перших днях березня, але з огляду на різні справи, що звязані з питанням Клайпеди (Мемель), її пересунено.

Російський радянський уряд не дуже то прихильно поглядає на зближення і союз балтійських держав. — Це зрозуміло, бо утворюється сила, з якою радянському урядові треба рахуватись. Рівночасно він жадає відкриття англійського посла в балтійських державах, бо він дуже добре поінформований про відносини в Радянщині і є великим приятелем балтійських держав.

Нарешті треба згадати, що в лютому Естонія визнана турецьким урядом de jure. Отже тепер Естонія визнана всіма державами світу. Уряд передбачає ввійти в дипломатичні зносини з Туреччиною, але окреме посольство в Ангорі не буде засноване, — обовязки посла перебере на себе посол у Варшаві чи в Римі.

Берлін, 22. березня 1924

Йоганн Тоомес

Махатма Ганді в освітленню Ромена Роллана¹

НАЙБІЛЬШ вільно думаючі люде Європи, ще від часів Руссо, безнастанно осуджували європейську цивілізацію, і пробуджена Азія потребували лише з їх власних актів обвинувачення брати велитенське оружжя проти своїх гнобителів. Ганді це зрозумів, і Hind Swaraj² заклучує в собі спис тих актів обвинувачення, більшість яких написана саме Англіяцями. Але найбільш безспірним обвинуваченням стало це, котре європейська цивілізація написала сама собі кровю понижених і здавлених націй... в імя наукових принципів. Це обвинувачення стало блискучим обнаженням брехні, ненаситности і жорстокости, які безсоромно виявились в очах цілого світа в останній війні, — у війні, про яку кажуть, що велась „в імя циві-

¹ Навязуючи до нашої статті в 9-ому числі „Літопису“, подаємо кілька виривків з твору Ромена Ролана під заголовком Mahatma Gandhi. Paris, 1923. Librairie Stock.

Ромен Роллан (Romain Rolland) французький письменник і критик, професор історії мистецтва і музики у Парижі, родився 1866 року в Кламсі (Clamecy). Тепер живе в Женеві. Одержав за письменні музико-критичні твори нагороду Нобля. Написав найкращу зі знаних, біографію і критику творчости Л. Н. Толстого, яким дуже захоплюється. Крім кількох драм написав великий роман „Жан Крістоф“ (Jean Christophe) 10 томів, 1904—12. Три перші томи роману появились перед двома роками у Києві в українським перекладі.

Перекладач.

² Значить: „Індійська Самоуправа“, книжка написана Ганді ще в часах боротьби в Африці, проти спроб молодих Індусів творити нову індійську ідеологію на принципах європейської культури.

лізації“. Безсоромність Європи дійшла тадалеко, що вона не вагалась прикликати народів Азії й Африки, щоб ті потішили її біднотою. Вони її побачили — й осудили...

Цивілізація це тільки така гарна назва: в дійности вона після одного індуського висказу є „чорною годиною, порою тьми“. З матеріального добра вона сотворює собі єдину ціль життя. Вона не турбується добром душі, вона робить з Європейців божевільних людей, невольників золота, відбиває їм можливість спокою і родинного життя, є пеклом для робітничого населення Європи. Остання війна показала сатанічну натуру цивілізації...

„Але-ж що станеться з Індією без залізних шляхів, трамваїв, широкої індустрії?“ питають молоді Індуси, зведені модерними ідеями. „А невже Індія не існувала раніш?“ — питає Ганді. „Оце!... Вже тисячі літ, як Індія стоїть непохитно, серед потоків раз-у-раз змінних держав. Все згинуло, тільки Індія усі ті тисячеліття зуміла оборонити себе і мудрість свого щастя. В тім напрямку Індія не має потреби вчитись у других. Вона не потребувала ані механізації, ані велитенських міст. Старинний плуг, старий ткацький варстат, давне виховання, — от що зміцнювало їх щастя. Ми мусимо вернутись до давньої простоти; а вже-ж! Не відразу, поволі і з терпелівістю, хай кождий дає перший примір до того...“ І тому Ганді бореться і спорить з усіми своїми земляками, котрі хотіли-б прогнати з Індії Англіяців для того, щоб на власну руку вводити туди західну цивілізацію.

І тут саме починається конфлікт поміж двома найбільшими сучасними Індусами: Рабіндранат Тагором і Ганді. Тагор не може погодитись на неспівпрацю Індії з Заходом, на залишування Індії геть далеко за всіми іншими народами. Він грімко протестує. В історії європейських полемік, мало так високо лицарських і благородних, як та, поміж Ганді і Тагором. Ось м. и. слова Тагора:

„Яка іронія долі, що я, по тім боці моря, проповідую з'єдинення культур Сходу і Заходу саме в той час коли, по цім боці, проповідують неспівпрацю, накликають до бойкоту Західної цивілізації.¹ Я вірю в правдивий союз Сходу і Заходу. Ціла слава людства є теж моєю славою. Безмежна Особистість Людини (висказ з Упанішад) може здійснитись тільки в великій гармонії всіх народів світа. Для них єдність — це Правда. Єдність це те, що усіх з'єднує, і тому не може йти по шляху відкидування. Поважне зусилля, щоб розлучити нас з Заходом є спробою духового самовбивства. Сучасність належить до Заходу. Це сталося можливим тільки тому, що Заходові було дано кілька великих людських призначень. Ми, Схід, ми повинні у них освічуватись. Безумовно, воно дуже зле, що ми вже здавна відірвались від власної культури і що тому західна культура станула у нас не на своїм місци. Але проповідувати, що нам не треба з нею піддержувати звязків, це значить застрягати в провінціоналізмі, який випливає з духової бідности. Задачею сучасности є весвітність. Ні-один народ не може ступити ані кроку наперед, якщо відмежується від другого. Або спастись усім разом, або усім і загинати...“

¹ Тагор перебував саме тоді в Європі.

І, як Гете в 1813-ім році відмовився ненавидіти французьку цивілізацію, Тагор не може допустити до розриву з цивілізацією Заходу. В одній зі своїх статей-імпровізацій, звернених в сторону „неспівробітників“, він, розбуджений різким криком товпи зі своїх космічних снів, питає:

„Де це я? Серед товпи, штовханої і стиснутої з усіх боків? Що це за гамір довкруги мене? Якщо це спів, і моя гарфа зможе підхопити його мелодію, то я прилучусь до загального хору, бо я сам співець. Але як-що це крик, то мій голос заглушений, ізбився з пуття. Всі ті дні, я намагався, напружуючи слух, розрізнити мелодію: але принцип неспівпраці з його різкими звуками, погрозами і криками відмови, нічого мені не співає“...

„Я сподіюсь, що зерно терпіння і готовости до пожертвування розвинеться плідно... Втім правдиве визволення. Бо нічого не може бути ціннішого від терпіння, навіть національна самостійність. Нам, Індії, остається задача навчити світ і показати йому, де і в чім правда, яка не тільки обезоружує, але й само розоруження перемінює в непобидиме оружжя. І це, що сила духа могутніша від грубої матеріальної сили, це докаже саме наш народ, народ без зброї! Доля Індії вибрала собі на союзницю Нараяну, а не Нарайяні-Сену, себто силу духа, а не силу тіла. Вона саме повинна піднести історію людства з пороку матеріальної суєти на висоти боротьби духа... Наша боротьба — це не боротьба за Swaraj за гом-руль, за або проти фраз навчених на Заході, за або проти „неспівпраці“. Нашою боротьбою є бій духа. Це бій за Людину. Ми, обдірані жebraки Сходу повинні вибороти волю для цілого людства, волю духа...“

Що-ж жде Індію в будучині? Не виявить Англія, навчена помилками минувшини, досить зручності, щоб здавити народні пориви? Невже народ не піддасться, не перестане спротивлюватись? Народ володіє лихою пам'яттю, і я мігби боятись, що Індуси не зуміли-б задержати довго в пам'яті наук Магатми, якщо вони вже здавна, ще від тисячів літ, не були-б засипані в глибинах народньої свідомости. Бо чоловік тільки тоді буває дійсно геніяльний, коли відповідає змаганням свого народу, потребам часу і надіям цілого світа. Його наука Ahimsa записана в серцях Індій вже 2000 літ. Mahawira Budha зробив її змістом мільонів людських душ. Ганді збудив лише гігантські тіни і сили минувшини, приспані і заглушені смертельним летаргом. На зов його голосу вони віджили, пізнали в нім себе. Він їх воплотив. І щасливий той в особі кого повстав і воскрес з могили народ; чоловік, який сам став народом...

Одна нація давить другу во ім'я тих самих принципів, якими заслонював колись Каїн свої злочинні інстинкти і цілі. І кожний чи це націоналіст, фашист, соціаліст, понижена чи принижуюча класа чи нація, всі вони, жадаючи для себе закону Насильства, який видається йому Правом, в той-же сам час відмовляє його другому. Перед пів століттям, Сила панувала над Правом. Тепер діло хоч куди гірше стало. Сила стала Правом. — І серед того старого провалюючогося світа немає прибіжища ані надії. Немає світла. Церков дає лиш на хвилину, добродійні, умірені поради, — вона-ж

сама боїться, щоб її не помішали з більш могутними. Понад те вона радить, але не дає прикладу. Вялі пацифісти говорять без переконання. Чуєш як вони хитаються? Вони нас переконують, в чому самі не переконані! Хто їх переконає і як? Як доказується віра? — Ділом!...

Тагоре! Ганді! Наче ріки Індії, схожі на Інд і Гангес, обніміте-ж подвійних обіймах Схід і Захід, перший з вас обох — повний пишного величнього світла, другий — повний трагічного героїзму; оба ви спливаєте від Бога на землю порізану плугом насильства: киньте-ж в неї його зерно!...

Переклав Зенон П.

Друкарська трійця

Фіоль, Скорина і Хведорович

(Історичний нарис із світанку українського друкарства)

III.

Перший друкар на українській землі

Іван Хведорович

(Кінець)

Коли Хведорович став служебником (в актах: servitor) кн. Остріжського? Думаю, що сідляр Сенько 6-го травня 1574-го року позичив Хведоровичу 700 злотих тільки тому, що наш друкар вже тоді був запрошений князем Остріжським. Крім цього, 12-го травня 1574-го року Хведорович уповноважує сусіда свого Касіяна виправити 32 злотих за взяті книжки з вихреста Івана і в цім акті про Хведоровича вже пишуть incola protunc Leopoliensis. Таким чином надзвичайно гарно видрукований „Апостол“ спокусив і князя Костянтина, і він зараз-же запросив Хведоровича до себе. Не гаючись, Хведорович з цілою сім'єю своєю перебрався до Острога. Таким чином, у Львові Хведорович прожив не довго, коло 1½ року. Але й звязків своїх із Львовом він не рвав, та і не міг пірвати їх, — тут полишив він продаж своїх книжок, тут лишилася, хоч і в заставі, його друкарня, тут лишилися його кредитори. От чому Хведорович та син його так часто одвідують Львів. Можливо, що на перших порах син його ще й проживав деякий час у Львові, опрацюючи й продаючи книжки, але пізніше і він перебрався до Острога, чому в актах про нього читаємо, що він incola de Ostrog.

Поки-що для нашого друкаря найшлася нова праця: князь призначив його „справцею“ (управителем) Дерманського монастиря на Волині. Щоб дати Хведоровичу це місце, князь 2-го березня 1575-го року силою вигнав з монастиря мирянина Михайла Джусу, що проти волі його був нареченим ігуменом цього монастиря. І Хведорович перебрався до цього монастиря, в 20-ти верстах від Острога, а в Острозі лишив свою сім'ю.

Князь доручив Хведоровичу поволі уряджувати потрібне для друкарні, чому друкареві довелося часто бувати у Львові. А саме перебування Хведорова у Дерманськім монастирі принесло йому надзвичайно багато чужих для нього клопотів та неприємностей. Недалеко

коло Дермані було село Спасово, що належало вдові гетьмана литовського Григорія Ходкевича (помер року 1574-го), покровителя нашого друкаря. Спасівці, за життя Ходкевича, часто нападали на селян монастирського села Кунина; а тепер коли патроном монастиря став князь Остріжський, Кунинці осмілилися і почали мстити Спасівцям. Так, вони напали і пограбували Спасівців в році 1575, а в році 1576 аж три рази їх грабували і били, — про це маємо відповідні протести в луцьких міських книгах. Один з цих актів, 6 квітня 1576 року, каже навіть таке: „Пан Іван Друкар, справца монастиря Дерманського,“ разом з слугами монастирськими, „в понеділок місяця апреля 2 дня, за властним розказанєм его милости князя воеводи киевского, пана своего, наїхавши мощно, квалтом на іміне Спасово, самих панов і подданих їх Спасовских позбивали і поранили,“ а майно їх розграбували... Як бачимо, з наказу князя Хведоровичу доводилось виконувати справи, що з друкарством не мали нічого спільного. Правда, по тому часу ці так звані „наїзди“ були звичайною справою¹.

Але перебування Хведоровича в Дерманській монастирі не було довгим. По серпні 1576-го року наш друкар переїздить до Острога, де займається остаточним урядженням друкарні. Праці мав він багато, бо треба було добути паперу, відлити черенки, урядити різні річі, потрібні до друку, а тому Хведорів знову досить часто приїздить до Львова. Хведорович не був у князя простим робітником; до певної міри він був спільником друкарні, бо, здається, частина надрукованих книжок мала належати йому.

Князь задумав в першу чергу видрукувати повну Біблію, якої тоді не було ще на Сході. Для цього збирає він потрібні рукописи по всіх містах православного світу. Здається, що для цього їздив і Хведорович до Молдавії, Валахії і Турції. Знаємо про це з того, що якийсь Іван із Сочави 22-го жовтня 1579-го року зніс у Львові всі претензії, які він мав проти Хведоровича в Валахії і в Турції. Але коли саме відбулась ця подорож, не знаємо. Заснував також князь Остріжський і Академію, коло якої зібрав багато вчених і видатних людей свого часу; ці особи редагували Біблію, найціннішу працю цілої Остріжської Академії.

Остріжська друкарня почала функціонувати десь в середині 1577-го року. Безумовно, Хведорів мав собі помічників-учнів, а декого з спосібніших пильнував добре вивчити. Так, десь року 1578-го Хведорів віддав на 2 роки в науку до львівського маляра Пилиповича свого хлопця (adolescens) Гриня Івановича, що прибув до нього з Заблудова. Хведорів жваво працював, відриваючись лише для деяких важніших своїх чи остріжських справ до Львова. А власні справи Хведоровича ще й досі не були розплутані; він мав багато боргів і задовольняв їх лише новими боргами... В жовтні 1579-го року явився небажаний кредитор, Іван з Сочави з багатьма претензіями. Грошей не було де добути, і

¹ Звичайно, в роздратованні Хведорович міг бути й нестриманим. Так, 10-го травня 1582-го року мешканець львівського Підзамча Яков Ланитор поназував суду дві рани, що їх наніс йому друкар.

Хведорович, разом з сином своїм Іваном знова заставили свою друкарню (що без праці стояла у Львові) разом з 140 книжками львівському жидкові Ізраїлю Якубовичу за 411 злотих. Цей друкарні вже більше й не викупив Хведорович... Десь у цей час оженився син нашого друкаря Іван з Тетяною Антипорківною, що жила на Краківській передмісті проти церкви св. Георгія.

Справа з друкуванням Біблії посувалася дуже поволі, бо Остріжська Академія пильно готувала рукописи; книг біблійних в добрім перекладі тоді ще не було. Десь в кінці 1579-го року чи на початку 1580-го, закінчив свою науку й учень Гринь Іванович, і прибув до Острога. Вивчився не тільки малярства й столярства, але також і різання літер та друкарства. В остріжській друкарні, в присутності свідків, Хведорович заборонив Гриневі робити літери чи закладати друкарні, кому-б то не було.

Десь на початку 1580-го року почали складати нову книжку Новий Завіт з Псалтирем. Поволі наближався й бажаний час закінчення найславнішої праці Хведоровича — Остріжської Біблії. В кінці 1580-го року 12-го липня Біблію було закінчено, але невдачно. В Академії було визнано, що багато місць потребують перерібки, бо переклад не відповідний. Ось тому надрукована Біблія в світ не поступила; лише деяким особам роздано було її для перегляду. Друкарі занялися Новим Заповітом і випустили його в світ десь наприкінці 1580-го року. Як сказано в передмові, книжка ця була „першим овочем от дому печатного Острозкаго“.

Вкінці всі поправки до надрукованої Біблії були зроблені і 12. серпня 1581-го року побачив світ цей величний твір, першу повну друковану Біблію на сході Європи, найцінніше надбання старої української культури. Разом з цим це була лебедина пісня і в друкарській праці Хведоровича. Ця Біблія і з технічного боку так само була величною пам'яткою українського друкарства. Нагадаю тут, що в Москві спромоглися надрукувати нову Біблію лише за 80 років по цьому; року 1663-го в Москві цілком передрукували Остріжську Біблію.

Хведорів з сином і далі оставалися жити в Острозі. По львівських актах обидва вони в 1582-ім році ще пишуться incolae de Ostrog. Здається, Гринь виготовив тут Хведорову нову друкарню; Хведорів таки мав надію працювати самостійно у власній друкарні. Але підневільне життя мало подобалося Гриневі, дуже доброму друкареві, і він десь в березні 1582-го року втік від Хведоровича до Вільни на службу до Кузьми Мамонича, якому зробив для друкарні два шрифти...

Не скінчилося добром і перебування Хведоровича у князя Остріжського. Здається, за щось вони посварилися, і наш друкар, в кінці 1582-го чи на початку 1583-го року, покинув Остріг. Відїзджаючи звідти, Хведорів взяв з собою багато примірників надрукованої Біблії, що, певне, належалося йому як друкареві. Але з князем зносин він не рвав і по давньому писався „світлого князя друкар“.

Дальшого життя нашого друкаря знаємо мало. Наприкінці лютого 1583-го року таки вернувся до нього його учень Гринь Іванович,

і Хведорович склав з ним нову умову. Гринь обіцявся докінчити розпочатий шриффт і переробити зроблений. Це нам показує, що Хведорович знову улаштує у Львові свою власну друкарню. З цієї умови з Гринем цікаво підкреслити, що Хведорович при свідках подер всі правні документи, які мав на Гриня...

Цього ж 1583-го року побував Хведорович у Кракові. Але розпочати знова друкування у Львові Хведоровичу вже не вдалося. Десь в кінці листопаду 1583-го року Хведорович тяжко захворів. Хвороба все збільшувалася, а між тим турбували й кредитори... На початку грудня Хведорович склав останню духовницю, і опікуном свого майна і малих дітей призначив свого приятеля, водопроводного майстра Георгія.

Певне хвороба все збільшувалася, бо 13 грудня один з кредиторів, пушечний майстер Данило наклав арешт на майно Хведоровича в сумі 150 злотих... На другий день поспішив і сідляр Сачко, продавець книжок та друкар, накласти арешт вже на 500 злотих... Другого дня по цьому, здається 15-го грудня 1583-го року (по новому стилю, по старому 5.) навіки закрити свої стомлені очі цей вигнанець з рідної землі¹. Ціле життя він оддав своїй улюбленій праці — друкарству, ціле життя мріяв мати власну друкарню, і тільки раз у Львові ця мрія була всміхнулася йому, аде друкарня хутко опинилася в чужих руках...

Навіть по смерті Хведоровича, його кредитори ще довго хвилювалися, накладаючи арешти на його майно. Наклав арешт на майно Хведоровича, особливо на книжки, і князь Костянтин. А 4-го грудня 1584-го року суд визнав невикуплену друкарню Хведоровича власністю Ізраїля Якубовича... І багато неприємних минут довелось перенести синові Івану та опікунові Георгію, поки вони остаточно полагодили справи покійного друкаря; бо також багато було осіб, що й винні були Хведоровичу...² Ізраїль Якубович добре заробив на заставленій за 411 злотих друкарні. Хотів він продати її московським купцям, але довідався про це єпископ Гедеон Балабан і на зібрані гроші року 1585-го купив у Ізраїля цю друкарню за 1500 злотих... Ця друкарня Хведоровича стала початком славної потім Ставропигіяльної друкарні.

Одинадцять років прожив у нас на Україні Хведорович. Він перший розпочав у Львові друкарство, він першим розпочав і продаж друкованих книг, маючи в себе книгарню руських книжок (син Хведоровича 27-го листопаду 1584-го року змушений був продати цю книгарню за 380 злотих і 10 гр. львівському переплетнику Мартину Голубниковичу). Довго жив у нас Хведорович, до певної міри „українізувався“; в його виданнях з роками стає все більше та більше українських форм.

І тепер, святкуючи 350 річницю з дня виходу першої української книжки у Львові, вдячний

¹ Точної дати смерті Хведоровича не знаємо; єсть дата смерті на надгробку — 5 або 6 грудня ст. ст., але напис на надгробку підроблений.

² Справа була й так, що 27-го березня 1584-го року явився до суду син Хведоровича і показав три рани, які наніс йому батьків кредитор Сашко Сідельник з Підзамча...

український нарід з великою повагою згадує вікопомну працю цього великого вигнанця з рідної землі. Але святкуючи пам'ять Хведоровича, український нарід не забуває й батька його — першого друкаря з руських Георгія (Франциска) Скорини, та діда — Швайпольта Фюля, першого друкаря українських книжок. І певне скоро настане той час, що український нарід достойно вшанує цю велику друкарську трійцю, що все життя своє віддала на службу великій культурній ідеї.

29. II. 1924

Проф. І. Огієнко

Роки 1650 і 1651 на Україні по „Французькій Газеті“¹

ЧЕТВЕРТЕ ЧИСЛО від 1650 року мало додатком: „Остання реляція про кровавий і дневний бій, який дав польський король 300 тисячам Козаків і Татар. А також про замирення що послідувало“².

Автор реляції резюмує хід подій на Україні в 1648 і 1649 р. Успіх Козаків він пояснює підтримкою „селян, які є селянами тільки по назві; в дійсности-ж вони чудово володіють зброєю, в якій досвідчені завдяки постійним бійкам з Татарами в минулому“. Реляція вважає трактат 1649 р. чудом і щастям для Польщі, „яке Господь Бог послав їй, бо напевно загинула-б без нього“.

16-го лютого. „В Польщі говорять про союз короля з московським князем, щоби знищити всі пляни бунтарських селян на Русі, які вже з деякого часу шукають допомоги Московита.“

4-го липня. „60.000 селян повстало проти Хмельницького через те, що не включено їх в реєстр“.

2-го серпня. (З Данцігу.) „Хмельницький покарав на горло одного полковника, який хотів підняти повстання.“

13-го серпня. „Хмельницький покарав на смерть трьох головних старшин, що готовили замах на його життя. Оця подія спонукала гетьмана більше слідкувати за своєю особою, чого досі не робив.“

13-го вересня. „Венецька республіка відправила амбасадора до гетьмана Хмельницького, аби прохати його надіслати в Чорне море частину Козаків, щоби таким чином відкликати сили отоманської імперії“ (з острова Кандії)⁴.

¹ Диви №№ 5 і 6 „Літопису“.

² Додаток має 12 сторінок дрібними літерами.

³ Отсі вістки про селянські повстання розповсюджувалися в Європі польськими агентами, що бажали підірвати авторитет Хмельницького.

⁴ Оця вістка подана з Данціга під 4. VIII важна: вона має на увазі амбасаду Віміни до Хмельницького і свідчить, що ця амбасада не була якоюсь таємничою місією, а дипломатичним фактом відомим на всю Європу. Венеція не тільки не ховала своїх стосунків з Україною, а навпаки, старалася надати їм розголос в Європі, сподіваючися таким чином підняти свої політичні шанси. Про Віміну дивися М. Кордуби „Венецьке посольство до Хмельницького“ (Записки Наукового Т-ва Шевченка т. 78) написане на підставі віденського держ. архива; працю Кордуби необхідно доповнити працею Пирлінга „Сношення Венеції съ Україною и Москвою“ (Рус. Стар. 1902, I), написаною на підставі венецького архива.

24-го вересня. (З Венеції.) „Тут загубили надію на договір з Козаками (on a fait perdre l'esperance d'une traité avec les Cosaques), так що ця республіка (Венеція) повинна одна своїми власними силами витримувати боротьбу з таким могутнім ворогом: ніхто з християнських володарів не дає їй жадної допомоги.“

1-го жовтня. Знов читаємо вістку з Варшави про „прохання венецької республіки перед гетьманом Хмельницьким напасти на Турків“¹.

22-го жовтня. „Козаки увійшли в Молдавію, знищили город Алабалд на Пруті і навіть обложили господаря в Ясах. На чолі Козаків стоїть генерал Нечай.“

5-го вересня. „Багато говорять про кампанію Хмельницького в Молдавії; є підстави думати, що він хоче захопити Молдавію й таким чином прийняти турецьку протекцію. Навіть кажуть, що султан пропонує гетьманові цю протекцію з допомогою 50 тисячної армії в разі, як він знов нападе на Польщу.“

26-го листопаду. „Козаки і Татари пожгли та сплюндрували кілька провінцій в Молдавії і примусили господаря виплатити їм 100 тисяч райхсталерів викупу, і двинулися на Московію.“

3-го грудня. „Молдавія врешті звільнилася від Козаків через те, що син Хмельницького має одружитися з дочкою господаря.“

□

□

□

Рік 1651 відкривається вісткою, що „сейм в Варшаві зайнятий питанням війни з Козаками; вона вважається настільки конечною, що духовенство (польське) пожертвувало вже більше мільона ліврів на потреби війни. Є чутки, що гетьман Хмельницький весь час трактує з Турками. Молдавський господар, примушений згодитися на шлюб своєї дочки з сином Хмельницького, не захотів додержати свого слова, вислав свою дочку з її матір'ю в Литву до князя Радзивіла. З огляду на демарши Хмельницького, турецький чаус має привезти господареві шаблюку в імени султана, як доказ усунення його від уряду“.

14-го січня. „Хмельницький вислав послів до царя і трансильванського князя прохати у них позички, але не міг її дістати, ні у одного, ні у другого. Цар, боячись помсти Хмельницького, зміцнює свої кордони.“

З Венеції пишуть, що „Диван (Туреччина) вирішив продовжувати війну з республікою (венецькою); оце рішення було легко прийнято, бо Турки більше не бояться козацьких набігів, через які вони завжди примушені були тримати кілька галер в Чорному морі“.

21-го січня. „Польща оголосила війну Козакам.“

18-го лютого. „Гетьман Хмельницький дістав від султана прапор як символ інвестиції на три воеводства — Київське, Брацлавське і Чернігівське; він обіцяв платити султанові данину і покорити з його допомогою всю Польщу.“

¹ По тактичним причинам, Хмельницький не робив тасмниці перед Польщею що до своїх стосунків з Венецією.

25-го лютого. „Московський посол в Варшаві вимагає вплинути на Козаків видати самозванця, московського царевича, що перебуває між козаками.“

4-го березня. „Хмельницький розіслав різних гонців до Турків, Татар, Трансильванців та інших своїх сусідів, прохаючи допомоги, обіцяної йому в свій час. Про це Поляки дізналися через перехоплені листи союзників Хмельницького, які свідчать про дивні пляни Козаків супроти Польщі і деяких інших християнських володарів.“

11-го березня (З Данцігу). „Ще досі не вважають можливим опублікувати відповідь, що її було дано в Варшаві послові московського князя відносно пропозиції уложити офензивний і дефензивний союз проти Татар і Козаків. Великий князь московський заявив, що він помститься жорстоко за образу, яку гетьман Хмельницький, противно міжнародньому праву, наніс його послам.“

18-го березня. „Хмельницький витрачає значні гроші, щоби утримувати численні амбасад, які перебувають біля нього“¹.

25-го березня. „Хмельницький надіслав послів в Очаків і до московського великого князя дізнатися, чи дійсно вони вирішили, як розповсюджують чутки гетьманські вороги, з'єднатися проти нього.“

47-е число від квітня мало додатком: „Поразка 30 тисяч Козаків польською армією, при чому 15.000 Козаків забиті або захоплені,“ де між иншим читаємо:

„19-го грудня минулого року король оголосив війну Козакам і генерал-майор Нечай, який командував кавалерією, захопив нагло Білу-Церкву на Україні, яка уявляє з себе князівство, межуюче на півночі з Москвою, на заході з Сіверським князівством, на сході з Перекопом; тут (в Білій Церкві) Нечай розстріляв всіх польських жовнірів і знищив все населення, навіть жінок і дітей.“

22-го квітня. „Є чутки з Польщі, що підчас останньої поразки частини козацької армії генерал-майор Нечай і його друг були забиті. Між полоненими Козаками — один з головних старшин і його син.“

20-го травня. „Поляки мали страшну поразку під Винницею.“

8-го червня. „Господар написав польському королеві, що Хмельницький вживає всіх засобів, аби дістати допомогу Порти. Він обіцяв отуречитися, в разі як дістане цю допомогу... Є вістки, що грецький патріарх в Константинополі робить заходи переконати московського великого князя не давати допомоги Полякам; патріарх написав московському князеві, що Козаки ведуть війну задля захисту православної віри, і він тому не повинен піднімати зброю супроти захистників віри, яку сам ісповідує; навпаки, по думці патріарха, московський князь має обов'язок піддержати Козаків.“

10-го червня. „Московський великий князь, який в свій час умовлявся з польським королем що-до загальної акції проти Козаків, під впливом грецького патріарха схилиється

¹ В XVII в. часто володарі утримували на свій кошт надісланих до них амбасад.

вже до Козаків, з якими має таємне листування відносно об'єднання їх сил, хоч і не висловлюється відкрито ні за одну ні за другу сторону. Теж саме і з трансильванським князем. Обидва вони, видно, чекають рішучої баталії між Козаками і Поляками, щоби виявити свої симпатії.

17-го червня. „Вся Польща доведена до жаху вісткою про союз гетьмана Хмельницького, московського князя і Порту. Остання навіть заангажувала у цей союз і деякі інші сусідні держави, щоби напасти спільними силами на Польщу і розділити її поміж собою.

24-го червня. „В Камянці піймали двох шпигунів Хмельницького, переодягнених лірниками, які мали підпалити вулиці міста.“

1-го липня. „Хмельницький обіцяв московському князеві три князівства в Польщі. . . Хмельницький власноручно забив на смерть свою жінку через те, що вона переконувала його не проливати християнську кров.“

8-го липня. „Козак Забуський (Jalusky), який тримає сторону Польщі, кілька часу перед тим мобілізований, багато шкодить Козакам.“

15-го липня. „Грецький патріарх сповістив Хмельницького, що 70.000 людей його нації і віри (Греків) підуть добровільно на допомогу Козакам, як на священну війну.“

22-го липня. „У Варшаві перехопили лист православного єпископа зі Львова до гетьмана Хмельницького, де він прохав козацького вождя явитися швидко до цього міста, запевнюючи його в негайній побіді. Польський король зараз-же заарештував єпископа, щоби дізнатися про деталі цієї зради¹.“

5-го серпня. „Нам пишуть з Литви, що князь Радзивил розбив біля Київа армію Хмельницького під командуванням Небаби, захопленого в полон.“

12-го серпня. Часопис приніс докладну реляцію про Берестечко (стор. 841—852), інспіровану Поляками, тріумфуючими з приводу знищення „козацької гидри“. „Замість Хмельницького Козаки обрали Дзеджалу (Dzidzidly) найбільш дикого і найжорстокішого між усіма людьми на світі.“

Поляки засипали Gazette de France реляціями: за тиждень (ст. 865—876) знов читаємо „деталі опущені з приводу побіди польського короля“. За кілька дні знов (ст. 901—914) „нова побіда князя Радзивила в Литві“.

2-го вересня. „Польський амбасадор в Любеці відслужив Те Деум з приводу побіди свого володаря над Козаками і дав розкішний бенкет, де багато лилося вина².

9-го серпня. (Знов з Любеку.) „Польський посол роздав срібляні медалі народів³.“

23-го серпня. Прийшла вістка, що Хмельницький знов з'явився у Козаків.

¹ До цього числа часопису мається додаток: лист сина кримського хана до коронного гетьмана і відповідь останнього; обидва в козацьких справах.

² В Любеці відбувався польсько-шведський конгрес.

³ Часопис описує цю медаль, яка здається, мається в любецьким музеї і фотографія якої була дана Рачинським в його „Польських медалях“ під № 133.

11-го листопаду читаємо: „Дізналися ми, що замирення між Поляками й Козаками на щастя сталося“ (Слідують пункти білоцерковського трактату, ст. 1267—1274).

18-го листопаду. „Польський король і королева були урочисто зустрінуті в Торні населенням; був надпис:

„Козак і Скиф знищені,
Раса ця побита,
Вона зложила зброю і біжить,
Як її трусливий гетьман¹.“

Ілько Борщак

Нові твори Ів. Манжури

ДОЛЯ Ів. Манжури була, як знаємо, дуже незавидна. Невідрадли обставини, вічне голодування й скитання не дали йому розвинути як слід свого поетичного й загалом письменницького таланту. В горі й нужді, як вічний бурлака, помер він у молодому віці, маючи ледви 40 літ, полишивши по собі невелику, але цінну літературну й наукову спадщину, яку його ровесники, як нпр. Сумцов, ставили навіть доволі високо. Особливу вартість мали його фольклорні записи, роблені безпосередньо між народом, що його знав він дуже добре, як мало хто. Його „Малорускія сказки“ (Харків 1892) і інші матеріали, розсипані по всіляких журналах (нпр. у „Кіевск-ій Старин-і“) не втрачили досі своєї вартості і їх оцінив як слід його щирий прихильник проф. Сумцов у своєму огляді сучасної української етнографії і в некролозі (Памяти И. И. Манжуры), поміщеному в 10-ому числі „Кіевско-ї Старин-и“ за 1893-ий рік. Смерть вирвала Манжуру серед праці і багато його рукописів та матеріялів пропало при тодішніх несприятливих обставинах. Про деякі з них (нпр. про казку віршом: Іван Голик) були навіть вісти у пізніших життєписах Манжури Н. В. Бикова (Іванъ Ивановичъ Манжура, 1913) і П. Щукина (у виданню творів „Сіяч“), але самих творів не вдалося віднайти.

Щойно тепер, збираючи матеріали до біографічного словаря Всеукраїнської Академії Наук, Катеринославці відкрили власноручні рукописи Манжури, які досі переховувалися в досить непевному місці, у колишнього книгаря Алексєва, що забрав їх був від автора за борги чи що.

Як повідомляє В. Чапля в „Черв. Шляху“ ч. 1—2 за 1924, знайшлися такі зовсім невідомі твори Манжури: казка „Іван Голик“ (67 сторінок по 24 рядки), три казки віршом: „Злидні“, „Лиха година“ і „Чорт у наймах“, віршова казка „Райнеке Лис“ (6 пісень), оповідання „Огню огнем не погасиш“, казка „Червоний Горицвіт“ (8 стор. по 26 рядків), казка „Нісенітниця“, а далі казки, приказки і т. и. з народніх уст. Крім цього є ще речі писані московською мовою.

З. К.

¹ Переклад з французької мови; оригінал певно був на латинській мові. Може хтось його знає?

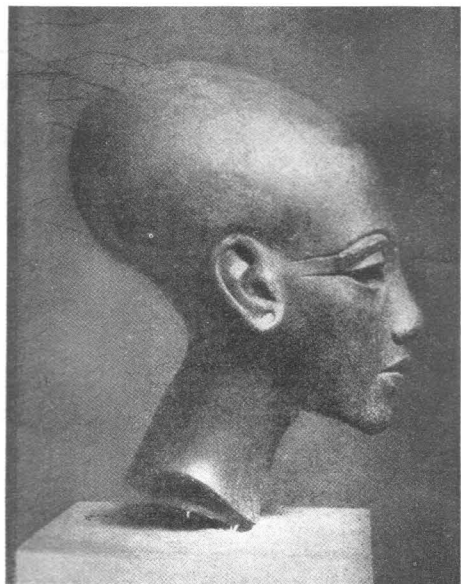
Фараон Аменготеп III

НОВІ ЗРАЗКИ
СТАРОВГИПЕТСЬКОГО МИСТЕЦТВА

Диви „Образкові додатки“ у зш. 1, 8, 9, 12 і 14

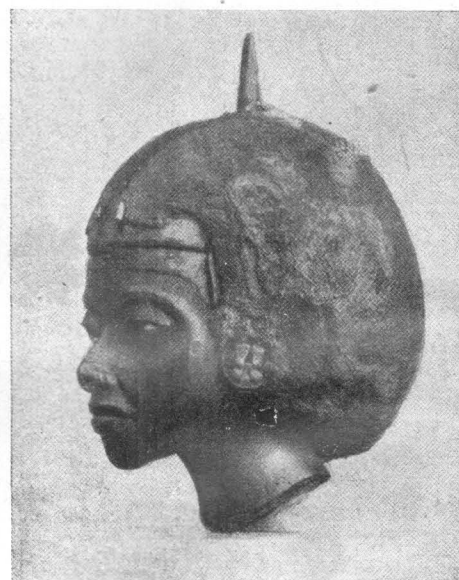
Королева Нюфрет-ете

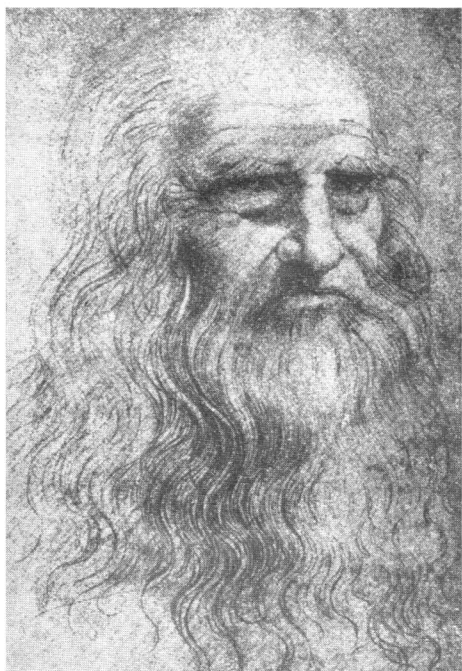
Княжна з Ель Амарни

Королева з Ель Амарни

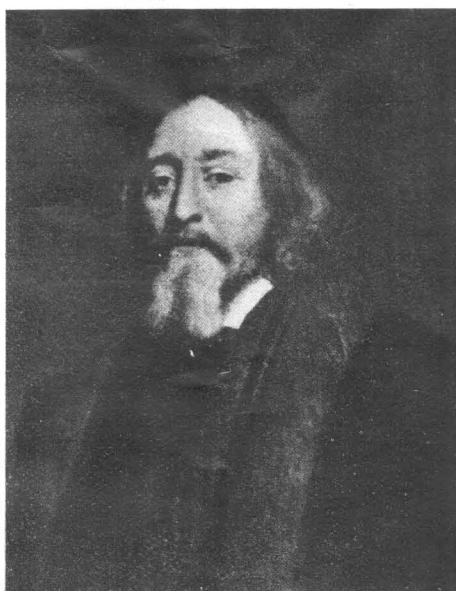

Королева Теї

Леонардо да Вінчі
1452—1519

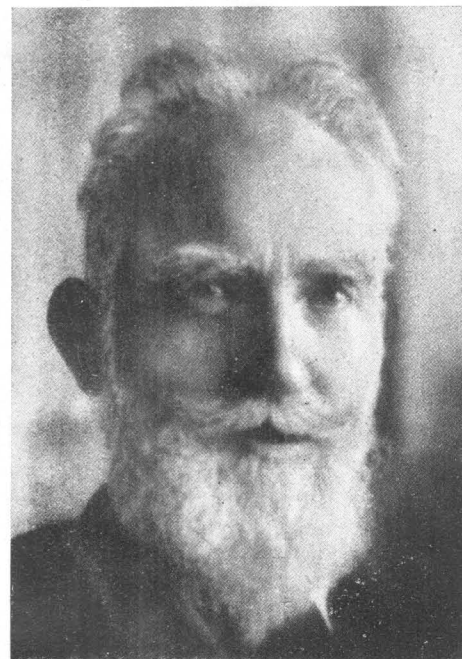
Автопортрет, тепер у венецькій Академії

Ян Амос Коменський

славний європейський педагог,
родом з Моравії (1592—1670),
автор книжок Paedagogia й Orbis
pictus.

Образ Овенса в амстердамськiм державнiм музею

Джордж Бернард Шов

звiсний англiйський письменник,
автор нової драми Saint Joan
(Жанна д'Арк)

**Естонські артисти-музиканти Юхт (контрабас) і
Падва (фортепян)**
(Див. „Літопис“ зш. 14)

Федір Шалігін

славний російський співак-бас.
Портрет Кустодєва

НОВЕ НІМЕЦЬКЕ ВИДАННЯ ГОГОЛЕВОГО „ВІЯ“

Інші малюнки й оцінка видання в найблизшому зшитку

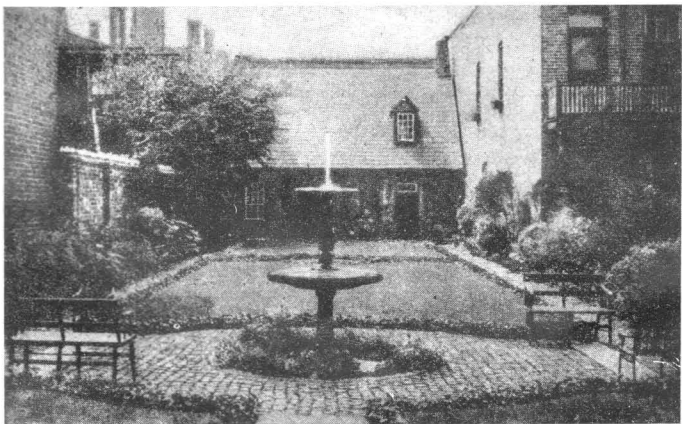
Хома Брут

герой Гоголевого оповідання „Вій“, по гравюрі Едцарда у німецькому виданню: Nicolai Vasilewicz Gogol „Wij“. Eine Volkslegende. Mit sechs Radierungen v. Dietz Edzart. Im Pflüger-Verlag, München 1924. Ins Deutsche übertragen von Karl Nötzel. Preis 115 Mark. З дозволу видавництва

Сотниківна-відьма

Гоголевого оповідання „Вій“, по гравюрі Едцарда у розкішному німецькому виданню Пфлюгера (Мюнхен 1924), в перекладі К. Ноцеля

Город Едгара По в Річмонді (Америці)
удержуваний почитателями поета (1809—1849)

Норвежський краєвид

Фотографія на право:

Українські справи у Gazette de France
(Див. виписки І. Боршака)

Памятник у Щиборні

МОГИЛИ АРМІЇ У. Н. Р. В ПОЛЬЩІ
(Див. статтю Костюченка)

Фотографія на право:

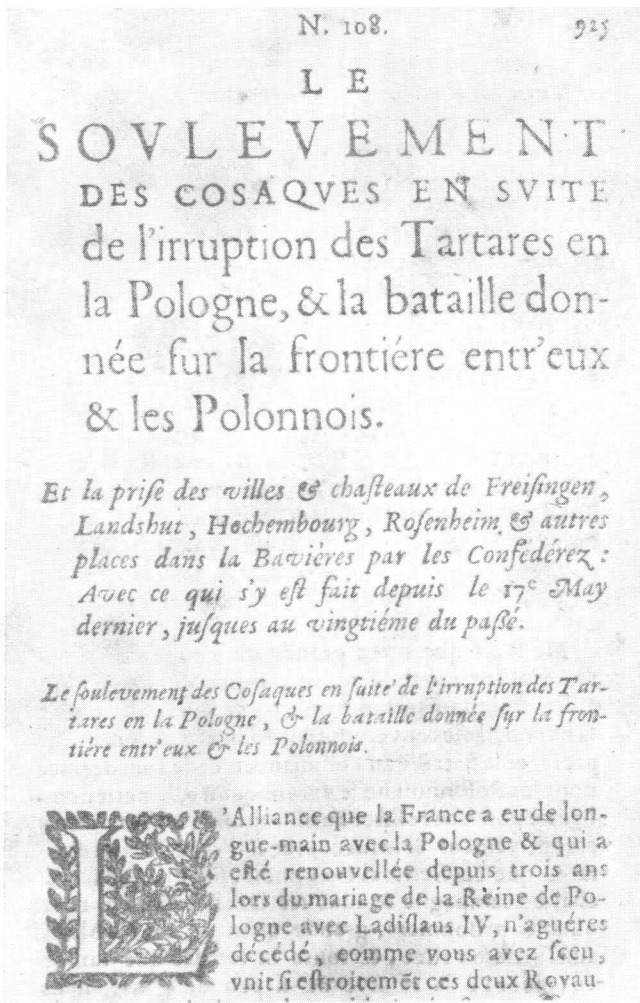
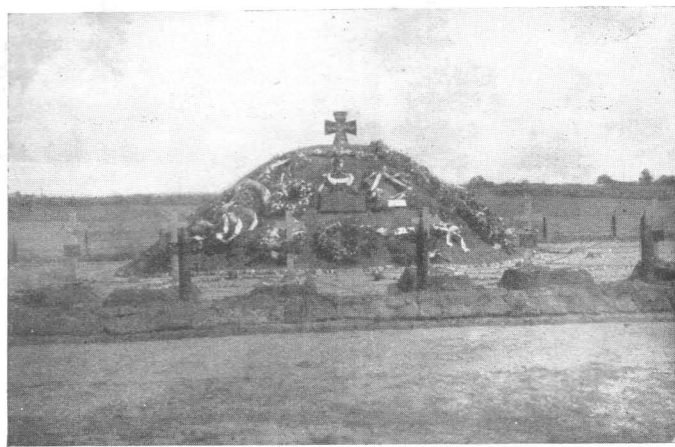
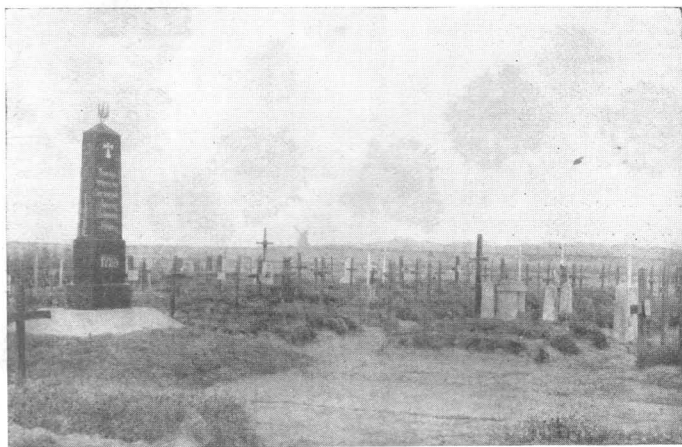
Цвинтар у Щиборні

Внизу на право:

Памятник в Александрові

Внизу на ліво:

Відкриття цвинтаря в Александрові

Мистецька хроніка

Нові придбання мистецько-історичного Музею у Відні (1920—1923)

В Künstlerhaus-і виставлено всі нові придбання Мистецько-історичного Музею за три останні роки. Сі придбання походять в часті з даровань, почасти з замін і з нових закуплень. Придбаннями поволі виповнюються ті старі прогалини, які повстали через ревірування образів Італійцями, які так болуче відбилися на віденській галерії.

Перлою нових придбань є жіночий портрет венеціанської кургизани Альбрехта Дюрера, підписаний його монограмою з 1505. Портрет має велике значіння уже з тої причини, що дотепер був зовсім незнаний. Походить з часів другої італійської подорожі Дюрера. В красках і в формальній композиції нагадує венеціанську школу, головно Пальма Веккія. Але психічний вираз, віддання внутрішньо-духовних афектів, з нахилом до інтимности, зраджує цілком стиль Дюрера. Сим портретом значно збогачено збірки визначних образів Альбрехта Дюрера в віденській галерії.

Альбрехт Альтдорфф заступлений прегарними картинами „Мук св. Катерини“ і „Мадонною з Дитиною“. В першій картині впадає в око се типічне для Альтдорффа віддання красвида. Краєвид у нього важніший як фігури. Головно ліс. Краєвид перемінюється в нього в поетичну інвенцію, яка є тільки резонансом душевних настроїв його фігури.

З т. з. „дунайської“ школи (Donauschule) визначається, крім Альтдорффа, Вольф Губер портретом Якоба Ціллера. Краєвид поринає в фантастичнім синявім освітленню, від якого відбивається цілком надземська візійна постать Ціллера. Психічний вираз, який відбивається в одуховленім обличчю доходить тут до фасцинуючої концентрації.

З посеред картин німецької школи вибивається на перше місце ново відреставрована картина Ганса Бальдунга Гріна „Лот і його дочки“ (сигнована 1537 р.). Не лише кольоритом, в яким їдка зелень контрастує до рожевого тіла лежачої жінки і до ярко червоних красок горючої Содоми, але й композицією. Композиція безсумнівно італійська, повторює тему венеціанських лежачих Венер. Чисто північно-німецький є якраз контраст, який відбивається межі змісловим відданням жіночого тіла і горючою Содомою, — сей натяк на минаємість всіх зміслових утіх.

З нідерландських і голандських малярів з XV/XVI стол. замітна картина мистця Virgo inter Virgines, яка зображує Рождество Христа. Вона ще дихає впливами старої нідерландської школи без слідів італійської школи. Прегарне віддання простору в картині без точної перспективи. Гієронімус Бош, сей „фантаст і сатаніст“ в малярстві, заступлений „Бичованням Христа“, яке повторює сценку його великої картини з Ескоріалю. Йос ван Кієве, сей недавно відкритий маляр, що недавно ухвалив за анонімного „мистця смерти Богородиці“, замітний картиною „Рождества Христового“.

Виставлені рівно-ж придбання XVII і XVIII стол. фламандської і нідерландської школи.

На першій місці стоять портрети Рубенса „Архикнязь Альбрехт“ і „Інфантка Ізабелли Евгения“. В першій портреті сильний кольорит. Темний стрій з білими рукавами відбивається від червоного як огонь тла. Т. з. золота манієра Рембрандта пробивається в його ученику Ертеле Гельдер „Обрізання Христа“. Оптичний стиль — з інтервалами красок — характеризує Голандця Якоба Охтервельта. Се той сам стиль, яким відзначається Пітер де Гох або фан дер Меер. Його назвали починаю модерного імпресіонізму. З голандських краєвидів замітний „Краєвид в місячнім освітленню“ Ерван дер Неера. Небо віддане в такій пливучій манієрі, що зливається в одну цілість з водою. В наслідок сего одержуємо ілюзію безконечного горизонту.

З Італійців виставлені лише барокові малярі. Се теж характеристичне для нинішнього оцінювання барока. Барок випер цілком ренесанс. Пізний, майже екстатичний стиль Тінторетта, „батька барокового стилю“ пробивається в „Бичовання Христа“ (фрагмент). Незвичайно настроєна є сцена Якоба Бассано (венеціанська школа). З темного краєвиду вириваються блідо освітлені фігури як недійсні тіни. Картина належить до одних з найліпших композицій Бассано в малім форматі. Себастьяно Річче (1660—1734), Венеціанець, який мав величезний вплив на барокове малярство північних країв, заступлений двома моделями (шкіцами) до великих вітварних композицій.

На кінці прегарний портрет Веласкеза „Інфантка Маргарита Тересія“. Се pendant до того самого портрета, який знаходиться в давній галерії. Тільки кольорит зовсім змінений. Інфантка виповнює своєю широкою криноліною майже цілу картинку. Кольорит синявий віддає всі нюанси шовку. Від тої синяво-сріблитої краски відбивається блідавий карнат обличчя, рук і блискучі світла, які лежать на волоссю. Ту саму роль, що в старім образі інфанти сповнював рожегато-червоний кольорит, тут сповнює синяво-сріблитель.

ВІДЧИТ ПРОФ. ВЕЛЬФЛІНА. — Дня 20 б. м. відбувся у Відні в салі Музею для промислу і мистецтва відчит монахійського історика штуки проф. Вельфліна про Альбрехта Дюрера.

Вельмизаслужений дослідник на тім полі¹ старався перевести реабілітацію Альбрехта Дюрера. В новішій літературі протиставлено Альбрехтові Дюрерові Альтдорффа, Грюневальда та Б. Гріна, закидаючи йому академізм і чужий Німцям клясицизм. І дійсно, на перший погляд видається, що мальовничий стиль Альтдорффа або Грюневальда стоїть ціле небо вище від Дюрера. Дюрер стоїть все під сильнішим впливом італійського формалізму. Але якраз прелегент вказав на се, що в тім формалізмі Дюрера відбивається головний рис німецької психе, яка до нинішнього дня не затраглася. На ній спочиває цілий німецький ідеалізм XVIII-го стол., прим. Шіллера, Вінкельмана, Лессінга.

Аргумент Вельфліна можна ще було тим доповнити, що і в малярській творчості Дюрера находимо сей нахил до мальовничости, прим. в його краєвидах. Відчит був знаменито поданий з тим зацікавленням і тою оригінальністю, яка є прикметою Вельфліна й яка спричинює се, що лишає незабутнє вражіння на слухачах.

¹ Пор. його студию „Albrecht Dürer“, *Klassische Kunst*“ і „Grundbegriffe der Kunstwissenschaft“.

НОВИЙ ЧАСОПИС ДЛЯ МИСТЕЦТВА „БЕЛЬВЕДЕР“. — Сього місяця появилася новий часопис у Відні „Бельведер“ присвячений історії мистецтва. Перше число займається в першій мірі бароковою добою, кругами Рубенса і ван Дайка. В часописі беруть участь найвизначніші історики мистецтва — переважно віденської школи Е. Бергер, Бальдас, Суїда. Дуже добра інформативна частина, де поданий перегляд літератури і подані інформації про вистави й авкції цілого світа. Часопис можна поручити всім інтересованим кругам.

Др. Вол. Залозецький

Відень, 22. III. 24.

Заочна Освіта в Америці

СЕРЕД ілюстрацій 14-го номеру „Літопису“ подані фотографії одної з найбільших американських шкіл заочної освіти, із яких читачі наші й учні можуть бачити, якого грандіозного розміру досягла в Америці праця по заочній освіті. Вона відіграє в Америці вже тепер не меншу роль ніж шкільна освіта, і що найважливіше, вона охоплює якраз ті круги вже дорослого, робочого населення, якому вже запізно й неможливо ходити у школу і яке шукає в заочній освіті такої-ж вищої школи, якої шукає всякий закінчивший середню освіту в університетах, політехніках і других вищих закладах.

Наскільки грандіозного розмаху досягла в Америці заочна освіта, окрім поданих фотографій можуть свідчити ще нижченаведені цифри. В 1923-му році в Сполучених Державах Америки працювало 190 шкіл заочної освіти. Важно сказати, що з сих шкіл аж 48 організовані найбільшими американськими університетами й ті лекції, які читаються професорами в університетських стінах, вони розсилають в формі окремо видрукованих лекцій, або наговореними на рурку фонографа своїм студентам, які не мають можливости жити в університетському місті і проживають де-не-будь на заробітках. За останні часи робляться досить вдалі спроби передавати слухачам лекції радіотелефоном. Таким чином університетська наука, що викладалась в хоромах науки, які були до сеї пори так недосяжними для широких народніх мас, тепер відкриває свої двері чим далі тим ширше й робиться приступною для всякого, хто прагне сеї науки й може її прийняти. Із 190 шкіл заочної освіти в Америці, як було вже сказано, 48 належать університетам, а 142 школи приватні. Із 49 держав тільки 13 не мають шкіл заочної освіти. Найбільше шкіл заочної освіти мають штати Нью-Йорк і Іллінойс з містом Шикаго.

Школи заочної освіти в Америці по обсягу їх програму не однакові. Можна їх поділити на чотири типи. Перший тип — се школи з самим великим числом предметів. У них можна брати науку мало не з кожної галузі знання, починаючи од вищих технічних, агрономічних і комерційних галузів знання і кінчаючи такими, як зробитись добрим локаєм, як шити чоботи і т. ин. Другий тип шкіл — з менш широкою програмою навчання. Третій тип дає тільки одну якусь групу предметів, напр. тільки будівництво, тільки інженерні науки і т. д. Нарешті четвертий тип шкіл —

се школи, які навчають тільки одного якогось предмету.

Розпреділюються сі 190 шкіл по різних типах так: тип I — 12; тип II — 37; тип III — 65; тип IV — 76.

Із усіх сих шкіл безумовно самою цікавою є „Інтернаціональна Кореспондентська Школа“ в Скрантон в Пенсильванії, про яку я вже подавав де-які відомости в „Літописі“ й малюнки котрої подані серед його ілюстрацій. Се школа навчає 298 предметів. За останній рік вступило до школи 94.282 учні, а за останні 5 років 484.771 учень. За останній рік закінчило науку й одержало дипломи 4725 учнів, а професори переглянули й виправили 1.034.719 робіт учнів.

Цікаво, які науки вчать найбільше в Америці. За останній рік 59% учнів учили технічні і сільсько-господарські науки, 27% — комерційні науки і тільки 14% загально-освітні науки. На сьому відбивається яскраво весь практицизм Америки, де люде шукають в науці перш за все те, що дає можливість заробити кращий кавалок хліба. Се цілком протилежне тим вимогам, які надходять до українських курсів з різних українських земель. Окрім Америки, звідки курси мають вимоги тільки практичних предметів, учні з українських земель записуються майже на 90% на предмети загально-освітні. До сього явища я ще вернуся в окремій статті. Цікаво зазначити, що навчання на заочних курсах в Америці коштує надзвичайно дорого. Так, вищезгадані вже курси в Скрантон беруть за навчання кожного предмету в середньому 64 долляри. За останні 5 літ в середньому кожен учень сих курсів заплатив за кожен предмет 58 доллярів і 25 центів. Звичайно, сі курси заробляють не малі гроші на своїх учнях і недаремно сі курси є акційним підприємством, в яке вкладено 10 мільонів доллярів основного капіталу. Сі курси не тільки сами працюють, але відкрили ще й від себе вже курси в Канаді (I. C. S. Canadian Ltd.) і ще окремі курси спеціально жіночі під іменем „Жіночий інститут домашнього знання“, і для сих курсів зібрали спеціальний капітал. Курси мають своє видавництво, яке може друкувати щодня 30.000 лекцій і переплітати 20.000 книг.

Вже з сих коротких слів видно, що наука в Америці стала таким-же товаром, як і всякий инший товар, і її продають і заробляють на ній таксамо, як і на всякому иншому товарі. Але як видно з відчитів американських шкіл заочної освіти, і продавці, і покупці науки цілком задоволені одні одними, бо продавці заробляючи добре, не жалують грошей, щоб дати науку найкращим способом і висилають своїм учням не тільки розкішно видані лекції найкращих професорів, але і цілі невеличкі лабораторії для практичних робіт, а покупці видно теж задоволені, бо число їх росте десятками тисяч що року, і число тих, що навчилися на курсах і добились добрих посад. Курси містять в цілях реклами фотографії і опис їх успіхів в спеціальних виданнях.

По характеру підприємств американські курси можна поділити на 3 типи. Курси, які ставлять собі головною метою науку, курси при видавництвах і курси університетські.

Майже всі сі курси організовані на чисто комерційних підвалинах без яких-будь громад-

ських тенденцій чи сентиментів. Перший тип курсів ставить собі завдання продати як найкраще свою науку і вже од самого учня залежить купити як найкраще все, що курси продають. Товар курси дають дійсно найкращий, професори дійсно відносяться до учнів з найпильнішою увагою, але... тільки до тих, хто сам сього хоче. Курси навіть доходять до того, що сповіщують підприємства, де учні працюють, що такий-то учиться у них заочно і має такі то і такі успіхи. Се звичайно підіймає учня в очах роботодавця. Але се тільки робиться для тих учнів, які ретельно й добре вчаться. Коли-ж учень, недбайливий сам, коли загубив охоту до науки, або загубив можливість уділяти час для науки, чи взагалі перестає по тій або іншій причині вчитись й надсилати професорам відповіді на запитання, то й курси відносяться до таких учнів байдуже, себто професорам менше роботи, не треба висилати дальших лекцій, витратити на пошту і т. ин., бо учень вже все одно заплатив вже всі гроші при вступі. Таким чином, од сих недбайливих учнів і залишаються курсам сього типу колосальні зарібки, бо таких учнів, що доводять науку до кінця, не буває більше як 50%. За кошт недбайливих учнів курси мають можливість краще організувати навчання й для дбайливих. Таким чином сей тип курсів дає безумовно велику користь, але тільки для тих хто може й хто витривало хоче вчитись.

Другий тип курсів — се курси при видавництвах. Такого роду курси ставлять собі головною метою продати книжку свого видання. Правда, видання сі в більшості прекрасні, але за те науку по сим книжкам, себто керовництво навчання професорами, сі курси дають дуже недбайливо й головним чином для реклями. Всі друковані лекції сі курси висилають своїм учнями, що заплатили всі гроші, зразу-же, але професорські роботи ведуть тільки для форми. Се не заважає їм брати за свої предмети вдесятеро більше ніж книжка коштує, але позаяк сі книжки курси продають тільки своїм учням, а книжки дійсно прекрасні, то хто хоче їх придбати — мусить записатись учнем.

Нарешті третій тип курсів, — се курси університетські. В більшості курси сі мають підмоги од своїх штатів, але все-ж беруть не менше як 25 доларів за кожний предмет, отже поставлені також добре комерційно. Треба зауважити що приблизно 25 доларів університетські курси беруть тільки за навчання, а друковані лекції та різні підручники учень мусить оплатити окремо, а се теж не менше коштує як 25 доларів. Одними з перших і найкраще поставлених заочних курсів при університеті, безумовно є курси при вісконсинському університеті.

Курси сі відкриті в 1912 році й запис учнів ішов так: до 1-го липня 1912 р. записалось 9444 учнів; 1912—1914 рік — 6498 учнів; 1914—1916 рік — 8563 учнів; 1916—1918 рік — 13.143 учнів; 1918—1920 рік — 18.151 учнів; всього з початку засновання курсів 56.119 учнів.

По окремих галузям науки учні поділялися так: комерційні предмети 22.597 учнів, себто 40,3% при 34 курсах; технічні предмети 15.453 учнів, себто 27,5% при 104 курсах; загальноосвітні предмети 14.388 учнів, себто

25,6% при 183 курсах; інші галузі 3.678 учнів, себто 6,6% при 85 курсах; всього 56.119 учнів, себто 100% при 404 курсах.

Всі американські курси розбивають в середньому кожний предмет на 20 лекцій й рахують нормальним, коли учень витрачаючи в день одну годину закінчує такий предмет в один рік.

В нашу лиху годину, коли ми позбавлені школи на рідній мові і навіть школи взагалі, американський досвід в справі заочної освіти може нам дати неоцінний матеріал. Заочна освіта є і буде одним з найсильніших засобів до поширення освіти і для нас сей засіб більш ніж для кого іншого потрібний і придатний. Треба лишень зрозуміти сей чужий досвід, взятися зі всією енергією за сю працю всім кому близька освіта й розповсюдити її серед нашого народу.

Проф. В. Коваль

З приводу олімпійських змагань у Парижу

КОЛИ сьогодні хтось мав би відповісти на питання про найближчі майбутні світові події, то, крім низки індивідуальних міркувань на теми Сходу, Заходу, нових криз і несподіванок, почувемо лиш одне конкретне й остаточне: літом у Парижу будуть олімпійські змагання! Може це й дивно для багатьох, але такі дійсно одинока певна велика міжнародна подія ближчих днів — це спортові змагання в Коломб близько Парижу. Ця подія та разом із нею сила різних питань займають увагу мільонів спортовців, її обговорюється на сторінках цілосвітної преси, вона є предметом багатьох нарад, з'їздів, свят, змагань і ин. Уряди й провідники всіх держав в тій чи іншій формі займаються цією справою, а міністерства фінансів різних країн матимуть у цьому році окремий розділ видатків „на олімпійські змагання“.

Чому це так? Чим пояснюється велике значіння „забави в Парижу“? Тому, що там у місяці липні зберуться найкращі (фізично!) сили всіх народів світу і в змаганнях продемонструють здобутки культури тіла за останню потрібну Олімпіяду (останні олімпійські змагання були 1912-го р. у Стокгольмі). Там держави мирним способом покажуть, скільки вони зрозуміли значіння фізичного розвитку народу й як далеко поступили у спорті. Ще й з тої причини парижське свято займає увагу світу, що це перші міжнародні безкровні змагання після кривавих 1914 до 1918 р.р.

Який-же відгомін та яке вражіння викликає ця близька подія серед українського народу, — серед нашої інтелігенції, яка чує й нотує найменші нюанси міністеріяльних і залаштункових балакань? Досі — жадніського! Для нас більш важна розмова Макдоналда з випадковим гостем у перерві між двома стравами, ніж міжнародне свято спорту, — свято „неробства“, як скаже 99% наших інтелігентів. І це наше займання уваги українського загалу справою олімпійських змагань може також знайде

дивну усмішку разом із нерозумінням, для чого те пишеться... Можливо, що ця згадка викличе серед молодших піднесення й гарячкову підготовку до... участі в світових змаганнях. Перше було-б сумне, друге — смішне.

Не цього останнього потребуємо. Не треба нам після перечитання замітки про новочасну Олімпію ханатися до підготовки й роботи заходи про допущення до участі, „визнання“ і т. и. Те все нічого не варте, бо, поки ми не розуміємо, що таке спорт, і не маємо його, ніхто з нами не рахуватиметься. Значно кращим способом можемо відзначити в нашому життю рік олімпійських ігор у Парижі й більша користь від того буде і для народу, і для України.

Завсіди легковажили ми власним фізичним розвитком та тишили себе тим, що природа нас нагородила здоров'ям, високим ростом, міцними ногами, витривалістю. Перед війною ніби-то трохи працювали над сокільством, пластом і ин., — тепер-же сидимо зі зложеними руками й очікуємо... Коли прийшлося нам тримати іспит на „націю“, всі ми бачили і брак виховання, і відсутність солідарности та слухняности, знамениту нерозторопність, поруч з крайнім анархізмом індивідуумів. На наших очах у спорті творилися основи націй англійської, американської, чеської, фінської, оздоровлюються Німці... а ми легко відкидаємо всі випробовані іншими народами методи та котимось по лнії найменшого спротиву — в самому справжньому неробстві (хйба маємо ми щось, чим моглиб похвалитися замість спорту?)... Визнаємо велике значіння чеських „соколів“, „скавтів“ ріжних народів, німецьких „вандерфотелів“, але ми не хочемо зрозуміти потреби тогож самого для оздоровлення власного народнього організму, для піднесення всенародньої гігієни, для плекання культури тіла нашого народу — того тіла, в якому має знайти місце дух, що творитиме...

Може тепер прийшов найвищий час піднести голос та кликати самих себе до опам'янтання та невпинної праці на ниві нашого спорту. Робім спробу збудити загальні наші, а перш інтелігенцію, викликати зацікавлення до спорту саме тепер, коли ось 5-го липня „під звуки фанфарів і грім гармат“ цілий світ принесе славу данину всесильному спортові в Коломб! Для того треба раз на завжди пірвати з нашим консервативно-рутинерським поглядом на спорт. Досить тільки глянути на підростаючу нашу інтелігенцію. Коли й зустрінемо здорового, спритного, відважного, то певне то чи бувший військовий, чи рідкий серед нас спортовець; нове-ж, сумно глянути, — згорблене, з усіма ознаками хоробливости, мерзляче; кожну вільну годину зуживає на сидіння десь у харчівні, на засідання, дискусії, ходіння по танцюльках і вулицях... Цеж та молодь, яка має перебрати на себе не-аби-який тягар... Що вже казати про наше село, про наші маси. — Мало хто чув там про спорт. Огляньмось на сусідів, на радянський „Всеобуч“, жидівський „Макабі“, польський „скавт“. Звідки то все взялося в наших сусідів? Почався там спорт сам собою? — Ні! Перш, чим захоплювалися маси, інтелігенція „перекопувала“ себе в тому, що спорт не примха, а необхідність, і лишень тоді

йшла з мячем, біганням, човном, ровером до селян і на фабрики... Те саме мусимо робити й ми. Ми не повинні тишити себе думкою, що ця справа відразу дасть гарні наслідки. Ми мусимо бути готові до довгої, витривалої, безперервної праці, бо сотворити всенародний спорт справа нелегка. Цю справу мусимо розпочати саме тепер, коли червоніти треба від того, що на міжнародних змаганнях не буде жадного представника „великого народу“. З повним визнанням сумного, просто трагічного стану нашого спорту, мусимо позначити цей рік започаткуванням широкої організації. Не робім собі нічого з того, що наші землі поділено, що тисячі перебувають на вигнанню. Це не перешкаджає справі. Спорт мусить бути нашим черговим „ударним“ завданням. На Радянщині звернути більшу увагу на існуючий „Всеобуч“ (організація загальної військової підготовки та фізичного розвитку) і дбати про те, щоб він став нашим національним. У Західній Україні відновити чи наново заснувати спортові організації (де наш спорт на Волині?) в кожному місті, містечку й селі. На еміграції, де тільки є трохи Українців, мусить повстати спортове товариство. В Америці, спортовці якої мають 90% всіх світових рекордів, і старше і молодше українське громадянство повинно використати всі можливости до виховання інструкторів, вироблення підручників і т. и. — У цілій праці не ставити собі несповнимих завдань, не гнатися за рекордами, первенствами, а працювати систематично і вперто! На кожному кроці й при кожній нагоді пропагуємо спорт! Наша преса, поки ми бідні для спортового журналу, повинна подавати вістки про здобутки й розвиток спорту в світі та у нас.

В усьому маємо добре з'явити: Коли хочемо бачити висліди нашої праці (вони не приходять швидко!), творім вільний, лояльний спорт, незалежний від політики... Пам'ятаймо, що його завданням є оздоровлення широких мас та культура тіла народнього.

Ставаймож до цієї пекучої праці, „щоб бути нацією“!

ПРИГОТУВАННЯ ДО ОЛІМПІЙСЬКИХ ЗМАГАНЬ, що відбудуться в цьому році в Коломб коло Парижу, ідуть повним ходом. Будівля нового стадіону поступає наперед. Залізобетонні трибуни вже готові. Вони займають площу 32,000 кв. м. і вмщатимуть 60,000 глядачів. На будівлю пішло більш 300 тон криці. Головна трибуна та маратонська трибуна займають кожна площу 3860 кв. м. і мають по 10,000 місць. Решта — 40,000 місць знаходяться в двох трибунах на кінцях стадіону. Під головною трибуною розташовані гардероби, буфети й 57 кают з 112 телефонами. Павільон, який раніш був приміщенням буфету, призначено для преси.

Стадіон 350 м. довгий і 250 м. широкий. Шлякова доріжка 500 м. довга по кругові й 8 м. широка; вона вкрита червоно-рожевої фарби камінцями та уявляє приємний контраст до зеленої фарби трави по середині. Сtribання з жердюкою та сtribання в довжину відбудуться перед обома головними кінцевими трибунами. Поза стадіоном пригтовлюються площі для сiтiвки (теніс) та басейн для плавання — довжини 50 м., ширини 18 м. і глибини від 1,6 до 5 м. Навколо басейну збудовано трибуну для багатьох тисяч глядачів.

Для перевезення публіки з Парижу до Коломб ужито особливих заходів. Між Коломб і Аржантей будується нову залізничну станцію — „Пристанок Олімпійський Стадіон“. Від 1-го квітня підуть вже в рух нові електричні потяги, що перевозитимуть на годину 20—25,000 осіб. *Петро Кожевників*

Сон і ява

(З воєнних споминів полоненика)

СТРАШНІ були то часи, коли Москалі наче непроглядна повіль в 1914 р. залили наш край. Грізні відбувалися бої, міста розсипалися в звалища, щезали цілі села з верхні землі, луна здіймалася до неба, а курища закривали небозвід. Аж лячно згадати. Переживалося всілякі злидні. Та наостанку ся страшна навала була приневолена вертати назад. У поспіху палила й нищила усе, чого не могла з собою забрати, а по дорозі захопила чимало наших людей у полон і вивезла або гнала в далекі сторони. І я не вимолвився. Довелося змиряти непроглядні простори незнаної землі та наостанку опинитися на самому краю непроходимої Сибірі. Важке було життя між чужими. Відтятий від світа, роками не міг я дізнатися, що діється в нашому краю; не було ні чутки ні звістки. Страшна се була душевна мука та перегадом привик я і до того, як собака на увязи. Чимало літ перевернулось, чимало води утекло, аж наостанку прийшла звістка, що дано дозвіл вертати до краю мені й іншим, що опинилися в московським полоні. Трохи що не збожеволів я з радості, позбирав моє лахміття та готовився в далеку дорогу, а втомлений збиранням заснув неначе з похмілля твердим сном.

І сниться мені пречудний сон. В моїй уяві, неначе в калейдоскопі або на кіновім фільмі стало пересуватись усе наше народне життя за давньої Австрії, наша національна боротьба, наші змагання в соймі й державній раді до рівноправности і культурного під'єму та розвитку українського народу. Висовувалися ті труднощі та перепони, які доводилося поконувати, наші успіхи та придбання, які нам, хоч поступенно, а все-ж таки повелось осягнути на ниві шкільництва в розвитку наших просвітньо-культурних та економічних товариств та інститутів, признання прав нашій рідній мові в урядованню й прилюдному життю. І сниться мені, що я зайшов на університет і опинився у великій салі; дивлюсь, на катедрі сидить проф. Грушевський і з питомою йому скоростю викладає історію козаччини, що аж довга його борода потрясається, а численна громада слухачів, обсівши всі лавки, навперейми записує його слова, що наче горох по решеті котяться. Іду опісля до іншої салі, а тут проф. Колеса деклямує вибрані твори Шевченка та починає правити про вплив на них Міцкевича. Скінчився виклад, але я радий ще дещо послухати й зайшов під двері салі, з котрої долітав співучий дискантовий голос. Вхожу, а тут проф. Студинський викладає про полемічні твори XVII-го стол. Розвідуюся, чи ще є тепер які українські виклади. Є, кажуть, але деякі пополудні, а інші завтра вранці. Др. Томашівський викладає австрійську історію, др. Рудницький географію України, др. Свенціцький славянознавство, радник Вергановський цивільну процедуру, проф. Стебельський карне, а др. Дністрянський цивільне право. Ще й на богословським відділі читають на деяких катедрах українською мовою.

І знов сниться мені, нібито я на якихсь довірочних зборах, а там ведуться горячі змагання:

одні ставлять утравкізацію університету яко мінімальну програму, другі вказують на се, що крім згаданих професорів і доцентів маємо вже стільки кандидатів, що треба поділити університет та утворити окремих український.

А тут у моїй сонній уяві виринає знов образ якихсь інших зборів: якась гімназійна кляса, в перших лавках позасідали директори українських гімназій, дальше професори, катехити, українські члени ц. к. Ради шкільної, а якийсь референт читає розвідку про національне виховання молоді з підмогою школи. Я присівся в крайній лавці, питаю сусіда, які се збори? Каже, се загальні збори „Учительської Громади“.

Нараз неначе привид щез сей образ зперед моїх очей і бачу перед собою велику салю „Народного Дому“, переповнену мужчинами й жінчинами, а якась старша жінчина після довшої промови про женські учительські семінарії ставить домагання до правительства, щоби побіч існуючих уже при мужеських семінаріях і львівській жіночій завело 4 кл. зразкову школу з українською викладовою мовою в жіночій семінарії в Перемишлі. Відчитують опісля звіт діяльности Відділу У. П. Т., як його заходами позасновувано по більших містах при 4 кл. народних школах рівнорядні українські відділи, яка в них фреквенція і т. п., а далі довга розправа над звітом, внесення і т. п.

Чую крізь сон утому й ніби виходжу на вулицю. Придивляюся зверхньому обдертому виглядові здвигненого колись під кермою пок. Куземського „Народного Дому“, заіржавілій вивісці галицького льва на бальконі, над котрим повисше на стіні прибитий австрійський орел з написом „І. Академічна Гімназія“.

Сей орел нагадав мені, що маю діло до президента вищого краєвого суду, Червінського. Іду вгору Скарбківською вул., звертаю попри Н. Товариство ім. Шевченка і бачу на кам'яниці колись кн. Подільського велику синьожовту таблицю: „Наукове Товариство ім. Шевченка“. Заходжу до середини, на одних дверях: „Бібліотека“, на других: „Музей“, але позачинювано.

Прямую дальше попри Намісництво, приглядаюся: на бальконі австрійський орел, а на нім побіч польської написи — українська обновлена: „Ц. к. Намісництво“. Доходжу до Апеляції й тут над входовими дверми великий австрійський орел з українською написю: „Ц. к. висший краєвий Суд“. Вхожу до середини коритарем, бачу на кожних дверях мосяжні таблички з польськими й українськими написями, а над дверми президента: „Президія“. Питаю возного, чи можна зайти до президента, подаю карточку. По хвилі президент просить, приймає ввічливо, розмовляє зо мною по українськи.

Поладивши справу, їду на дворець головний, щоби пуститись в дальшу дорогу. Дожидаю поїзду, розглядаюся по двірці і на пероні: всюди польсько-українські написи й вивіски; купую білет і бачу на нім витиск: „Lwów-Przemysl — Львів-Перемишль“. Я згадав, з яким трудом виборів сей здобуток пос. др. Евген Левицький, той сам, що за молодих літ своїх глузував з Барвінського й українських написів на поштових скринках...

Аж тут задудніло, заїхав поїзд. Я пробудився від сего гуку з твердого сну, в котрім пересунулись спомини й образи нашого рідного краю.

□ □ □

Була се справжня, томлива Одиссея; куди нас не возили, де не тягали, що з нудьги та труду не ставало сили (бо везли нас у зачинених товарних возах). Наостанку по такій страшній Одисеї чую оклик: „Подволочиска!“. Зриваюся з просоння, протираючи очі, виглядаю і сам собі не вірю: чи се сон, чи ява? Зправди таки, довга таблиця, червоною краскою помальована, на ній білими великими буквами: „Podwołocyska“. Що се таке? — думаю собі, але жду дальше. Поїзд переогодом рушив, а підчас їзди входить кондуктор у конфедератці, в якімсь невірній гнилої краски мундурі, а за ним другий у синім, з шаблюкою і револьвером за поясом, у тарілковатім кашкеті, наче пруський поліціант, і взивають по польськи показати легітимації. Питаю, де ми опинились, куди ідемо? Відповідають: Wschodnia Małopolska! Переглянули наші папери, віддали. Ідемо дальше, всюди бачу знов те саме: Złoczów, Krasne, Podzamcze Lwów. Поцезали десь давні утраквістичні написи!

Вийшов я з поїзду на головнім двірці й пустився per pedes apostolorum, бо як той старинний філософ не мав нічого, тільки те, що на собі, і малий клунок з усяким лахміттям. Іду вулицями, розглядаюсь, бо вже вісім літ не бачив Львова; переходжу попри постріляну духовну семінарію і головний поштовий будинок, якийсь він зовсім инший, як давно. Придивляюсь ближе, аж на горі ледви добачити можна, щось біле видніється ніби пелікан, чи лебедь. Іду далі попри німецьку гімназію, бачу над входовими дверми висить малий червоний кружок, а на нім якась невірзна біла птиця з підписом: Gimnazjum im. Szajnochy. Прямую дальше попри Намісництво, не бачу вже на бальконі колишнього орла, а на розі пририта червоно-біло розмальована скринька: Listy miejscowe, і друга біля неї. Іду дальше Кармелітського вулицею, а там, де колись урядувала ц. к. Рада шкільна краєва, над входовими дверми велика поздовжна червона вивіска з білим орлом і написом: Kuratorjum lwowskiego okręgu szkolnego.

Зайшов я наостанку до мого давного приятеля на Личакові. І з радости, що побачилися, і з жалю за минулим розплакались ми оба і я тут не міг наслухатися його кількогадинного оповідання. Питаюся, чи не мігби я ще вписатися на університет, докінчити своїх курсів у Грушевського, Студинського і Колесси. Ні, каже, Грушевського нема, Колесса викладає на українському університеті в Празі, а на інших українських катедрах у Львові нема викладів. Є тільки приватні українські університетські курси, зложені заходами наших університетських та гімназійних професорів, лікарів, суд. радників і адвокатів.

Відотхнувши після довгої томливої подорожи, радий я був приглянутися новим обставинам. „Ходім, — каже мій приятель другого дня, — на судову розправу. Одного нашого чоловіка боронить Лев Ганкевич, цікаво буде послухати.“

Пішли. Чую, оборонець домагається переведення розправи в його рідній мові. Взивають товмача, неначе-б се було по турецьки. Виходимо опісля з розправи коритарем, дивлюсь: поцезали українські таблички, що були поприбивані поруч польських на дверях. Вступаю по дорозі на почту надати письмо до родичів адресоване по українськи. Якась панночка, чепурно встрижена, запитує мене зачудовано: „Jeszcze pan nie nauczył się po polsku?“ Ледви договорились ми до сякого-такого толку, вертаємо додів і я питаю товариша: „Як се сталося, деж наші придбання, котрих ми добились за останні часи?“ — „Иди, каже, до національного проводу, спитай голови „Народного Комітету“.

Списав Ал. Б-ський

Апокриф

Написав Максим Багдановіч¹

1. Від Максима Книжника початок.....
2. І коли минуло сім тисяч літ від створення світа, Христос зійшов зимою на землю й ходив по ній, щоб сповнилося те, про що свідчили пророки.
3. І ходив рін по всьому Забраному Краю² і по Заніманщині, і по Задвінщині і Березинській землі.
4. І разом із ним святий Петро й святий Юрій. Але ніхто з людей не пізнавав його.
5. Бо йшли вони босими ногами з непокритими головами й були одіті в білий кужаль³ і суконні свитки, а не того сподівалися люде.
6. Тому ніхто не звернув уваги на них, коли в часі жнив проходили між працюючими людьми.
7. Тільки музика, котрому тепер не було чого робити, підійшов до них і сказав: Соромно мені, бо сьогодні день праці й все клопотається коло землі; один я нікчемний.
8. І сказав йому Христос: Не сумуй у серцю своїм. Чи-ж не твої пісні співають вони тепер, в часі жнив! Тому не хили вниз голови твої, й не ховай обличча від очей людських.
9. Бо нема правди в того, який каже, що ти — зайвий на землі. Зправди кажу я тобі: Надійде йому година гіркости-туги — і чим він розважить тугу свою як не піснею твоєю? Як у день смутку, так само в день радости він призове тебе.
10. І навчаючи його сказав: З піснею кладуть людину в колыску, і зі співами впускають її в могилу.

¹ Білоруський (кривицький) поет, займає перше місце в білоруській ліриці. Уродився в Іродні; маючи 5 років, переїхав в Ярославль у Московщині, куди перенесено батька. Тут скінчив лицей. Припадково попала талановитому юнакові в руки „Наша Ніва“ (Вильно 1906—1915). Рідний дух, яким повівало з цього білоруського журналу, вплинув так сильно на чутливого молодця, що почав писати на рідній мові. Умер підчас війни на сухоти, проживши 23 роки. Доси появилася один збірник поезій Багдановіча „Вінок“. Батько, котрий переїхав у Мінськ, передав непечатані ще рукописи „Інститутуви білоруської культури“, який має їх видати.

² Так називає білоруський нарід свій край, мабуть тому, що Білорусь (Кривиція) була під чужою займанщиною, була забраною.

³ Тонка, льняна тканина.

11. Щоденними клопотами повниться життя людське. Але коли зворухнеться душа чоловіка, — лишень пісня здоліє улагіднити її. Шануйте-ж пісні свої.
12. Бо співають навіть жаби в багні, а чи-ж не ліпшими будете від них?
13. Так поучав Христос музику. Але Петро, почувши слова його, сказав: Учителю, у цій країні є люде, котрі не мають що їсти. Чи-ж не стиснеться від сорому серце того чоловіка, котрий, шукаючи твердюшки хліба, прийде з піснею до них?
14. І відповідаючи йому, сказав Христос: Так, життя тих людей тяжке, бідне й пригнічене. Чому-ж ти хочеш ще позбавити їх краси! Мало дано їм — невже-ж треба, щоб було ще менше?
15. І, відвернувши обличчя своє до музики, спитав: Коли співають у вас пісень?
16. Музика відповів: Співають на Різдво, в Мясниці, на Великдень, на Тройцю, на Івана Купала, в Петрівку, на зажинки й дожинки.¹
17. Співають на уродинах і хрестинах, співають дітей колихаючи, і сами діти співають граючись; співають на ігрищах і на весіллях, і на похоронах, і в розмові, і при праці, і на війну йдучи, і при всякій іншій нагоді. Весь круглий рік співають.
18. І мовив Христос Петрові: Ти, жаліючи голодних людей, осудив пісню, але самі голодуючі не осудили її. Живе ще душа в народі цім.
19. Тоді знова сказав Петро: Але нехай у піснях буде корм для душі, нехай будуть думки добрі й поучаючі, щоб крім краси був у них пожиток людині.
20. І відповів йому Христос: Немає краси без пожитку, бо сама краса є пожитком для душі.
21. І поучаючи їх мовив: Огляньтесь навколо! Чи-ж не нива колихається коло нас?
22. Тяжко коло неї працював господар і, ось, бачить: поміж збіжжя вирости васильки.
23. І сказав він у серцю своїм: хліб відбирають у мене ті сині квітки; бо повні й важкі колоси могли-б вирости тут замість васильків.
24. Але, ще з малоліття, краса їх припала мені до душі. А тому я не вирву їх з корінням і не винищу, як всяке блага зілля. Нехай ростуть і веселять, як у дитинстві, серце моє.
- 26.² Так казав собі господар у серцю своїм! І не підніс він руки на васильки. Я-ж кажу вам: добре бути колосом; але щасливий той, кому дано бути васильком. Бо нащо колосся, коли нема васильків!
27. І кажучи так, він почув пісню женців і промовив: Слушайте, що кажуть слова цієї пісні. Її складала люде, котрі знають що вартний хліб.
28. Вони-ж почули, що слова тої пісні кажуть; нема лучшого квіточка над василька. І далі вже мовчки йшли вони.

¹ Початок і кінець жнив.

² 25. зчеркнене мабуть цензурою з першого видання (Колядна пісанка“, Вильно 1913). з якого перепечатано цей апокриф в 1-ім числі „Кривіч“-а з поправками, зробленими автором на однім примірнику.

29. І босі ноги Христа залишали, на теплім, м'якнім пилі дороги, сліди.
30. Але горе вам, люде, бо давно вже затоптали ви їх. Амінь.

Переклав К. Купчанко

Чорт на бабті

Написав Едгар Аллен По

Котра година?

Старинний висказ.

ВСЯКОМУ відомо, що голандське містечко Списбург, це найкраща місцевість на світі, — чи радше, ох! колись такою було.

А що воно осторонь битого шляху, в — так сказати-б — незвичайній околиці, то напевно небагато споміж моїх читачів побувало в ньому. Щоб допомогти уявити собі цю своєрідну місцевість і тим, що її не знають, думаю, що не від речі буде розказати про неї побільше. Та воно тим більш необхідне, що моїм оповіданням про вагітні наслідками нещастя, які недавно там приключилися, сподіюся приєднати її мешканцям всенародню симпатію. Хто знає мене, не буде сумніватися, що по найліпшому мому вмінню сповню обов'язок, який оце я сам на себе поклав, і з'ясую події, совісно прослідивши факти та пильно порівнявши автентичні звідомлення про них, з усією безсторонністю, яка мусить відзначати всякого хто, таксамо як я, має претенсії на титул „історика“.

Після пильної студії над медалями, документами й написами, можу з усією певністю ствердити, що містечко Списбург лежало від самого початку свого існування точнісінько на цьому самому місці, на якому воно й досі лежить. Але про епоху його заснування можу казати, на-жаль, лише з деякою непевною певністю. А власне: ця епоха, а дозволю собі сміливо її так назвати з уваги на її незвичайне віддалення, мусить — як догадуюся — лежати не далі позад нас як точнісінько на кінці того часу, який взагалі можемо вимірити.

Що-до походження слова Списбург, то — ну щож? мушу на превеликий свій жаль заявити — теж не можу дати ніякої цілком задовольної відповіді. З усіх здогадів про цю важку подробицю, — а деякі з них дуже дотепні, гостроумні й дуже вчені, інші знову цілком навпаки, — я не міг признати ні одного достоту обоснованим. Може, — але то лиш може, — можна-б було приєднатися до гіпотези німецького вченого Ріндта, яка майже покривається з припущенням англійського дослідника Біфа. Ось вона: Спис = Spieß, себ-то = списа, Бург = Burgh = Burg, себ-то = замок. Таке походження цієї назви виявляється ще більше правдоподібним, коли припустити якісь сліди блискавки, яка наче списа мусіла колись вгатити у вершок ратуша, одинокого будинку в Списбургу, що має в собі щось із „бург“у. Але я волів би, на всякий випадок, уникати компромітації в такому важному питанню й відсилаю цікавого читача до „Oratiunculae de Rebus Praeteritis“ відомого голандського професора Hoolkoopf-a. Гляди теж Van der Doornheet: „De Derivationibus“ стор. 27—5010, готицьке видання, фоліо, червоні й чорні літери, з першими складами й без нумерації

сторінок. Гляди теж власноручні глосси відомого китайського літератора Тумм-ана, як звісно, любимого учня Van der Doornheet-a. Гляди теж нище подані коментарі доцента Doehsig-a.

Без уваги на темряву, що окутує час заснування Списбурґу й походження його назви, всеж цілком безсумнівне, як я вже замітив, те, що місцевість була завжди така, як ця, що її бачимо й сьогодні. Найстарша людина в містечку не пам'ятає хоч найменшої зміни; саме підозріння такої можливості було-б там відчуте як образа. Містечко лежить у цілком круглій долині обводом у чверть милі і з усіх боків відмежоване привабливими узгір'ями, поза які ніякий мешканець ніколи не зважився пройти. Місцеві громадяне приводять зрештою ось-який знаменитий аргумент на свою засидженість: вони не вірять, мовляв, чи з другого боку горбів „взагалі що-небудь є“.

Навколо зовнішньої межі цілком рівної й вимощеної пласкою цеглою долини лежить шістьдесят домиків містечка. Ось-так вони опираються на узгір'я і всі позирають у середину рівнини. Середина-ж віддалена від дверей кожного помешкання на шістьдесят ліктів. Перед кожним домом лежить малий город з круглим газоном, круглим сонішним годинником і двацятьчотирма круглими головами капусти. А самі будинки такі досконало схожі один на одного, що нічим і ніяк їх відрізнити. Їхній стиль трохи дивовижний, але незвичайно мальовничий. Побудовані вони з малих, твердо випалених цегол з чорними кутами так, що стіни виглядають наче велитенська шахова дошка. Їхні фронтони повернуті в чоло, а дах і головні двері мають їзис завбільшки в цілу ршту дому. Вікна вузкі й глибокі, поділені в численні квадрати й густо порямовані. Дах критий цеглою з довгими, заокругленими вухами. Вся столярська робота всюди пофарбована на темний колір і скрізь прикрашена доволі одноманітною різбою, бо столярі вживають від безпам'ятних часів тільки двох мотивів: годинника й голови капусти. Але виконують їх у найвищій степені досконало й вирізують їх скрізь, де лише можуть долотом зачіпити.

Середина помешкань таксамо рівняється одна одній як верх; усі меблі зроблені на один зразок. Підлога крита квадратними цеглами, а столи й крісла з чорнявого дерева з точеними чим низче, тим тонше ніжками. Грубки широкі й високі і з фронту на них вирізані годинники й голови капусти. Справжній годинник, що тикає з подиву гідною безупинністю, стоїть собі по середині їзису, що на печі. А на кожному кінці їзису нишається по горщику для квітів, у якому росте голова капусти. Поміж кожним горшком на квіти й годинником малий Китаєць з товстим продіравленим черевом. Крізь дірку видно циферблят кишенкового годинника.

Вогнище велике й глибоке, а рушт виглядає дико й зловіщо. В грубці безупинно палає веселий вогонь. Над ним висить велитенський казан, повен кислій капусти зі свининою. Біля казана завжди пораяється добра хазяйка. Вона мала й стара дама з синіми очима й червоним обличчям і носить величезну шапку на подобу голови цукру, окрашену пурпуровими й жовтими биндами. Її одяг з оранжевої вовняної матерії зшитий позаду дуже обильно, а в стані

дуже куцо, — так, таки дуже куцо, бо спідниця й колін не досягає. Нога дещо дуже кругла, і про кістки не інакше можна висказатись. Але на ногах величава пара зелених панчіх. Черевики з рожевої шкури завязані жовтою биндою з узлом на подобу голови капусти. На лівій руці хазяйки малий, важкий голандський годинник, правою вона мішає великою варехою капусту зі свининою. Біля хазяйки товста, крапчата кітка. Їй „малеча“ привязала „так собі, на жарт“ малий, позолочений будильник до хвоста.

„Малеча“ — їх усіх разом троє — в городі насе свиню. Кожне з них на дві стоши завшишки й носить трикутний капелюх, пурпурову камізолю, що сягає аж майже по бедра, короткі штанцята з козлиної шкури, червоні вовняні панчохи, важкі черевики з великими срібними спряжками й довгі кафтани з великими перловими гудзиками. Кожне має люльку в роті, а на правій руці малий череватий годинник, й видмухує хмару диму й зараз потім поглядає на годинник — і знову дивиться на годинник і видмухує з себе хмару диму — і далі так безупину. Дуже груба й лінива свиня займається тим, що згортає попадале листя капусти й раз-у-раз потрясає позолоченим будильником, якого їй хлопчиська на хвіст начепили, щоб виглядала таксамо гарно як кітка.

Праворуч дверей дому сидить сам хазяїн у шкіряному фотелі з високою спинкою й такими самими як при столі точеними чим низче, тим тонше ніжками. Це дуже товстошкий, старий добродій з круглими як куля очима й велитенським подвійним підборіддям. Його одяг цілком схожий на одягу малечі, отже мені вже не треба про нього нічого більше казати. Вся ріжниця поміж хазяїном і його потомством у тому, що його люлька трохи більша як їхня й тому він теж може більше за них диму напустити. Таксамо як вони, й він має годинник, але — в кишені. Бо в нього важніша робота ніж на годинник позирати, а яке це важніше заняття — зараз поясню. Отже він сидить собі супокійно, праву ногу на ліву коліно заложивши, робить поважне обличчя й завжди бодай одним оком не відривається від чогось що в повітрі.

Це „щось“ є на вежі ратуша. Міські радні всі дуже малі, круглі, товсті, розумні чоловіки з очима наче колеса і з могутнім подвійним підборіддям. У них кафтани куди довші, а спряжки на черевиках грубші ніж у всіх інших мешканців Списбурґу. Від часу, як живу в містечку, в них було три надзвичайні зібрання, на яких вони прийняли ось які три переважні резолюції:

1. „Недобре воно бажати зміни в добрім старім порядку доброї старовини.“
2. „Нічого зносного немає поза Списбурґом.“
3. „Вічну вірність присягаємо нашим годинникам і головам капусти.“

Над салею зібрань у ратуші стоїть башта, а в башті є руштування, на якому спіраються гордощі й чидо-диво містечка від безпам'ятних часів: списбурський годинник. І власне він є тим „щось“, у яке внялені очі старого добродія, що сидить собі в шкіряному фотелі.

Сім циферблятів має великий годинник на кожному з сімох боків башти так, що їх до-

кладно видно з якого боку не дивись. Цифербляти великі й білі, а вказівки важкі й чорні. Батьки міста найняли баштового, в якого один-одніський обов'язок: берегти годинника. Ця посада була найкращою з усіх синекур, бо годинникови майже не треба було ніякої прислуги. Аж до недавня вважалося-б єресю, колиб хто посмів хочби натякнути, що годинникови можна помагати. Від найдавніших часів, про які згадка в архівах, великий годинник завжди правильно вибивав свої години. І це саме було з усіма другими постументовими, чи кишенковими годинниками містечка. Ніде в світі не було місцевости, в якій люде знали-б так точно „котра вибила“, як у Списбурзі. Коли годинник на башті уважав, що прийшла пора сказати: „Полудне,“ тоді весь дрібний його почот теж отвирав роти й гомонів: „Полудне.“ Словом, добрі мішане дуже любили свою капусту, це правда, — але своїми годинниками таки просто гордились.

До всякого власника синекури люде завжди відносяться з більшим або меншим респектом, а що списбурський баштовий має найроскішнішу синекуру, то само собою його теж респектується більше всякої другої людини на світі. Він головний достойник міста і навіть міські свині підводять на нього свої очі з трепетом пошани. Поли його кафтана є значно довші, а його люлька, спряжки на черевиках, його очі й черево є значно товстіші ніж у кого в містечку. А що-до підборіддя, то таки воно не подвійне, а по правді потрійне.

Осьтак описав я Списбург у його щастю. Ох! Чогож оте мирне суспільство таки мусіло досвідчити гіркого неспокою?!

Наймудріші мешканці Списбургу здавна вживали пословиці такого змісту, що „нічо доброго не може прийти споза горбів“. І видається наче-б-то це були пророчі слова.

Було це позавчора, — 5 минут іще бракувало до полудня, — як на верху одного горба, що зі сходу, появилася якийсь чудернацький предмет. Звісно, така подія прикувала до себе загальну увагу і кожен старий панок, сидючи в свому фотелі, повернув одне, повне зачудовання й тривоги, око на феномен; друге-ж око підчас того не відривалося від баштового годинника. †

Коли бракувало ще тільки три минути до полудня, завважено, що цей диковинний предмет, про якого була мова, це дуже маленький чоловічок, і очевидно чужинець. Він мерщій сховався з горба так, що небаром можна було розглянути його цілком досконально. Отже виявилася, що це найбільше дурацька постать з усіх, що колинебудь бували в Списбургу. Його обличчя мало табачно-чорний колір; він мав велитенського крючковатого носа, очі наче великі жовті горошини, широкого рота з пишними зубами, якими він, як здавалося, радо величався, бо безупинно шкірив зуби від вуха до вуха. Окрім іще вусів і бокобородів, на його обличчі не було вже більше нічого. Він був без капелюха, а волосся мав акуратно завите в папільоти. Його чорний, тісно прилягаючий кафтан мав довгого ластів'ячого хвоста, з якого з одної кишені звисала могутня біла хустина. Штани в нього були з чорного кашеміру; на ногах він носив чорні панчохи, а на них щось ні-то

чоботи, ні-то черевички з величезною вязанкою чорних шовкових шнурівок. Під одним ліктем ніс шапокляк, а під другим скрипку, в пятеро більшу він нього. В лівій руці тримав золоту табакерку, з якої безупинно нюхав із виразом найбільшого самозадоволення. Підчас цього зістрибував з гори найдивогогляднішими скоками. Отож-то, Боже милий, була сензація для поштивих мешканців Списбургу!

По правді кажучи, хлопча, хоч і шкірив зуби, а виглядав зухвало й зловіще. Тільки-що описана чудернацька форма його черевиків таки відразу викликала підозріння, як він щоліш навпростець біг на містечко.

Дивлючися на нього, не один був-би чимало дав за те, щоб могли кинути оком під білу хустину, що так обурююче звисала з його хвостатого кафтану. А вже таки справедливе обурення викликувало це, що отой блазень очевидно не мав ні поняття про це, що воно таке правильний такт, хоч раз-у-раз відстрибував як у фанданго, то знов вертівся піруетом.

Добрі люці містечка ще не мали часу спам'ятатися, як — а було ще всього три хвилини до полудня — оте ледащо опинилося на майдані посеред них. Тут ізробив шасе, там баянсе, а нарешті після піруету й па-де-зефіру промайнув наче на голубячих крилах на ратушеву башту. На ній сидів ні живий ні мертвий від дива й страху той сам баштовий, що бувало засідав повний величавости й покурюючи люльку. Отже шибеник ухватив його за носа, потряс ним і потягнув того-ж самого носа, насадив баштовому свого величезного шапокляка на голову й натягнув його аж на очі й уста. Потім підвів свою велику скрипку й почав бити. А бив так густо й так міцно, що можна-б було присягнути — бо баштовий був дуже товстий, а скрипка порожня — що це цілий полк барабанщиків грає на списбурській башті чортівську пекольну тривогу.

Просто не можна собі уявити того розлучливого акту помсти, до якого загнала-б була мешканців Списбургу ота обурююча напасть, колиб їхньої душевної рівноваги не підтримувала ця важна обставина, що до полудня бракувало ще лиш пів секунди. Великий годинник мусів був ось-ось ударити, а для всякого списбурського громадянина не було нічо важнішого на світі, як слідкувати підчас того, і то як найточніше, за своїм кишенковим годинником. Так чи сяк, а всяка людина приглузді мусіла побачити, що хлопча взявся як-раз у цей мент майструвати щось біля годинника, хоч не мав на це ніякого права. Але, як годинник зараз-же почав бити, то вже ніхто не мав часу звертати увагу на маневри напасника, бо всякий мусів рахувати ударі дзвону.

„Раз!“ — сказав годинник.

„Ра-а-аз!“ — одвічав кожен товстий панок у свому шкіряному фотелі в Списбургу. „Ра-а-аз!“ — казав теж його кишенковий годинник; „ра-а-аз!“ — мовив годинник хазяйки і „ра-а-аз!“ промовили годинники малечі й позволені будильнички на хвостах кіткі й свині.

„Два!“ — продовжував великий годинник.

„Два-а-а!“ — повторили всі інші.

„Три! Чотири! Пять! Шість! Сім! Вісім! Дев'ять! Десять!“ — казав баштовий годинник.

„Три-и! Шти-и-ири! Пя-а-ать! Ши-і-ість! Сі-і-ім! Ві-і-ісім! Де-е-евять! Де-е-есять!“ — відповідали всі інші.

„Одинацять!“ — сказав великий.

„Одинацять!“ — потакнули малі.

„Дванацять!“ — сказав великий годинник.

„Дванацять!“ — відповіли всі цілком задоволено й понизили голос.

„Дванацять!“ — сказали всі старі панове і вложили свої годинники назад у кишеню. Але великий годинник ще не скінчив:

„Тринацять!“ — так сказав.

„Ох, Боже!“ — застогнали старі панове.

Ім забракло повітря, вони поблідли, випустили люльки з ротів, і праву ногу безладно зісунули з лівого коліна.

„Ох, Боже!“ — всі заридали. „Тринацята, тринацята! Господи, та цеж тринацята година!“

Даремна річ була-б силуватися описати жахливу сцену, що тепер настала. Словом: цілий Списбург заметушився!

„Що з моєю цибулею?“ — заревли всі хлопчиська. „Ось-де цілу годину я вже голодний!“

„Що з моєю капустою?“ — скричали всі хазайки. „Вже година, як вона розварилась!“

„Що з моєю люлькою?“ — закликали всі старі панове. „Громе, побий! Уже година, як вона мусіла вигоріти!“ Й вони наново набили люльки, лютуючи немало, відкинулись назад у своїх фотелях і так швидко, так дино запакали хмарами диму, що небаром ціле містечко пірнуло в непроникливий туман.

Між тим усі голови капусти цілком почервоніли на обличчі. А з годинниками, здавалося, що всіх їх своєю владою опутав драбуга. Вирізьблені на меблях годинники затанцювали наче навіжені, а ті, що стояли на ізимсах, так люто заворушилися, що ледве не позлітали до долу. А так уперто й безупинно били тринацять і так дико вимахували й казилися своїми пендлями, що дійсно страх збірив дивитись. Та гірше всього було, що ні кітки ні свині очевидячки не хотіли довше погоджуватися з поведінкою годинників на своїх хвостах, бо виразно це виявили пустившись навіть на майдан. То-ж то там рили й дряпали землю на всі боки, то-ж то квичали, нявкали, рохкали й мурликали, людам у вічі кидалися, в поли їхніх кафтанів замотувалися! Словом: підняли таку жахливу бучу, що розумній людині й уявити важко. А оте нікчемне, мале ледащо на башті очевидячки робило все, що в його силах, щоб іще збільшити бешкет. Інколи видно було того драбугу крізь дим. Він сидів собі на башті на баштовому, що на спину повалився. У зубах тримав отой драбуга шнур від дзвона й міцно сіпав його, повертаючи голову раз на право, то знов на ліво. Стільки галасу наробив, що й досі шумить мені у вухах, як тільки згадаю. А на колінах лежала в нього велика скрипка. Він обома руками грав на ній — блазень! — без ніякого такту й гармонії гарну пісоньку: „Зійди до мене, панно Тересо!“

□

□

□

Не міг я цього перенести, щоб іще трохи бути свідком отих страхів. З огидою я покинув містечко й закликаю тепер усіх, кому залежить

на точному часі й добрій капусті: „Поможіть!“ Зберімо невеличку дружину й вирушімо походом на Списбург, щоб там іскинути драбугу з башти й привернути давний лад!

З англійського переклав Бой

Мініатюра

ПРОДАВАЛА... Продавала все, без чого можна обійтись.

А обійтись мож не без одного.

Перше здавалося, що ні, — а тепер видно, що так.

Перше, і гарно розмальовані севрські гарілки були потрібні, і гобелін, Гугенотами тканий, і бронзовий бонза, що на секретарику сидів, і головою кивав.

Усе мало своє місце, — здавен давна, з діда прадіда.

Зрослося з хатою, з родиною, з традиціями.

Якже його збуватись?

А все-ж таки прийшлося. І перські килими попродала, і фотелі в стилу бідермаєр, і за-навіски, ткані ще дівочими руками.

Плакала й продавала... Такі тепер часи!

В переулку мешкав антикварій... Купував. Зразу приходив, чемно кланявся, ввічливо торгувався з нею і виносив куплений предмет під полою.

А коли викупив що краще, то й приходити не схотів. Часу не мав, нога його ломилась. „Потрудіться до мене, — казав — будь ласка!“

І вона трудилася.

Зразу вибігала під вечір, ніби щось грішного робила, а там і звикла. Як голод дуже дошкулив, брала „без чого можна обійтись“ і несла. Не дивилася, рано, чи ввечір.

Антикварій мешкав у підвалі. В дверях був дуже галасливий дзвінок, а на фотелю лежала ще гірш галаслива собачка. Ніби Цербер пильнувала добутого на людській біді добра.

Як входила туди, дзвінок дзеленькав і дзявкала собачка. А її бронзовий бонза, що сидів тепер на найвищій шафі, кивав до неї головою: „так-так! так-так!“

Це її дратувало! Зразу... Бо потім звикла.

Зразу бентежилась. Пригадувала собі „Вину і кару“, як Розкольников ішов до мешкання своїй жертви.

Так ішла вона до жертв свого жолудка.

Злочин!... Смішні сентименти! Життя важніше від найгарніших оздоб!

Заспокоїла себе і до антикварія ішла, мов до власної хати, ніби подивитися, що роблять її фотелі, вази і гобелін, Гугенотами тканий.

Хата пустіла.

Хата нагадувала город під зиму. Тут сухий листок, там якесь бадилля, там гиячка, відірвана від пня.

Осталися маловартні останки. Антикварій не хотів їх купувати. „Принесіть щось доброго, — казав, — бо мені такої драні не треба.“

Обидилася. Вийшла. А бонза, зі своєї достойної висоти кивав до неї головою: „так-так! так-так!“

За кілька днів скинула пиху з серця, прийшла.

Такі тепер часи!

„Зайдіть будь ласка до мене і виберіть собі!“

Зайшов.

Обкинув оком хату, погладив бороду рукою і здвигнув раменами: „ну-ну...“

Видивилася на нього.

„Вибрали?“

„Най другі вибирають. Для мене тут нема нічого.“

„Нічого?“ І очі її перемінилися в одно питання, питання життя і смерті.

„Я купив би цю штуку,“ — сказав, подумавши хвилину і показав на мініятуру, що стояла на нічній шафці біля її ліжка, — ліжка принесеного з комірки, на котрім колись служниця спала. Мініятура була мальована на слоневій кисти, оправлена в срібну, позолочену раму і мала монограм, викладаний дорогим камінням. Представляла молодого, гарного мушкетера в військовій однострою.

„Це одно, що я мігби купити,“ — сказав антикварій, — оглядаючи мініятуру. Добув з кишені побільшаюче скло, і приглядався уважно до малюнка і до дорогого каміння. В голові обчислював вартість і можливий заробок на чисто. „На спомин віденського конгресу,“ — прочитав надпис на оборотній стороні.

„Кілько вам дати?“ — спитав нараз голосом, ніби байдужим.

„Нікільки... Це дарунок, який мій покойний батько прислав моїй покойній мамі, як вони ще були нареченими, на спомин віденського конгресу.“

„Велика річ — віденський конгрес! Ніби то ми не бачили всіляких конгресів: у Версалю, в Ризи, в Тріанон і Бог вість де? Чи оден дарунок пішов з тих конгресів, і чи один з них колись піде на тандиту? То так все бувало. Конгреси минають, а тандита була, є, і буде. Ну, що маю дати? Я добре заплачу, кривди вашої не хочу. Ви за цю штуку можете жити до самої смерті.“

„Не продам!“

І не продала...

Коли кілька днів не бачили її сусіди і коли ніхто не міг додзвонитися до її мешкання, прикликали поліцію. Виважили двері і в пустій хаті, на клаптику мерви застали її з мініятурою на груди, — неживою.

Богдан Л.

Могили армії У. Н. Р. в Польщі

(До фотографій)

МОГИЛИ... Могили... Багато їх... Сотні, тисячі, десятки тисяч невеликих і великих холмів покривають степи України. Немає клаптика землі, де-б не виднівся маленький бугорок з обломком хреста, а то й без ніякої ознаки. Навіть серед страшних багнищ Полісся і лісів Волині розсипані ці бугорки, мовчазні знаки жорстокої боротьби народу українського за волю й державність. Час немилосердною рукою поволі стирає з обличчя землі ці мовчазні ознаки. Гострий леміш плуга прорізує борозну, а орач байдуже переступає могили тих, що боролися за його кращу долю. Не менше полягло в неволі по чужих країнах, полягло невідомими, забутими, а про могили їх ми майже нічого не знаємо. І вже в цьому наша вина.

Лише три цвинтарі на чужій землі, в Польщі, вшановані пам'ятниками — в Ланцуті, Александрові й Щипорному. Це три цвинтарі, на впорядкування яких ми спромоглися, а решта... з землею рівняються могили і бадиллям заростають стежки до них.

Так, наряду з іншими, зрівнялися й заросли стежки до одної з величезних могил, може найбільшої в світі, до могили 27.000 в Берестю, коло фортеці, навколо маленького пам'ятника-каплиці, на місці старої церкви св. Миколи, де колись відбувався Берестейський Собор... Не в славному бою з ворогом, а за кільчастими дротами у неволі, в обіймах голодного й плямистого тифу вони загинули й ні одної ознаки не лишилося на місці їх вічного спочинку. Рівненька площа і старенька каплиця — оце й усе.

Цвинтарі в Александрівському й Щипорнівському таборах інтернованих впорядковані комітетом по охороні військових могил при громаді старшин 6-ої січової стрілецької дивізії. Для 24-го липня року 1921-го в Александрові був улаштований „день безсмертника“, збірка з якого призначалася на впорядкування могил. І громадянство табору широ на заклик відгукнулося. Зібрано було щось 20.000 марок польських. Праця розпочалася. Обидві дивізії 4 і 6, що були розташовані в цьому таборі, цілими днями насипали величезну могилу. Праця провадилася в дуже несприятливих умовах. За відсутністю коней, вози з піском возилися стрільцями, а каміння, дерня і інші матеріали теж власними руками.

Нарешті праця скінчилася, могилу обдерновано й поставлено кам'яного хреста. Після цього взялися за впорядкування могил. Могилки були обдерновані й на кожну поставлено хреста з табличкою, на якій славянськими літерами було написано по українськи, до якої частини належав померший, його ім'я, прізвище й дати народження та й смерті, зверху таблички було намальовано символ ідеї, за яку бився померший: Українцям — тризуб, большевикам — зірка, добровольцям — двуголовий орел. Роботи закінчилися 17-го, а відкриття й освячення було призначено на 18-го вересня.

У неділю 18-го вересня коло цвинтаря вишикувані були обидві дивізії й зібралося багато місцевого населення, а на цвинтарі — представники місцевого самоврядування, робітничих організацій, католицького духовництва і дитяча польська школа на чолі з учителями. Після литургії до цвинтаря вирушив хресний хід з похідної церкви в дивізії, слідом за яким несли вінки, йшло українське й польське таборове начальство і братчики св. Покрови з парафіянами. Після того як процесія увійшла на цвинтар, сурмач загравав „на молитву“ і розпочалася панахида, яку правив пан-отець Петро Білон у супроводі хорів 4-ої і 6-ої дивізій. Після панахиди й промов, хори заспівали Заповіт, під звуки якого на могилу складалися вінки. Всіх вінків було 14. Свято освячення закінчилося військовою дефілядою.

Цвинтар уявляє площу 10 на 14 сажнів (дар поміщика графа Трояновського). З передньої сторони в ряд витягнулися могилки з сірими хрестами, а посередині пишастся величезна могила, на вершині якої стоїть чорний кам'яний запорізький хрест (проект інж. В. Бокітька), з написом стиліними українськими золотими літерами „Борцям за волю України старшина і козацтво 4 і 6 стр. дивізії“; посередині хреста український державний герб. З другого боку хреста напис. — Pro Ukrainae libertate mortuis“ і „Bohaterom walki o niepodległość Ukrainy 4 i 6 dywizij Ukrainiskich“. На головній схилі гори вмурована велика кам'яна плита чорного кольору, на якій чорними славянськими літерами написано:

„Хай ворог знає, що козацька сила
 Ще не вмерла під ярмом тирана,
 Що кожна степова могила —
 Це вічна непізнана рана“ . . .

Обнесено цвинтар кільчастою загорожею, прикрашено вінками й хрестами з кільчастого дроту. Коли 6-а січ. стр. дивізія була перенесена до Шипорнівського табору, то той-же комітет 29-го квітня 1923-го року перевів збірку на впорядкування таборового цвинтаря і, зібравши гроші, розпочав працю.

Цвинтар був страшенно засмічений і замість могил були ями. Багато довелося покласти фізичної праці, і цю працю понесли майже виключно старшини 6-ої січ. стр. дивізії і Школа українських пластунів. В жовтні будівля пам'ятника й впорядкування могил закінчилися й пам'ятник урочисто був освячений. Правда, цей пам'ятник не такий величний, як в Александрові; у зв'язку з дорожнечою, обідране вояцтво не спромоглося на краший. Впорядкування коштувало більше 12 мільйонів марок польських. Пам'ятник — невеличкий чорний кам'яний обеліск з позолоченим державним гербом на горі. На головній стороні написано: „Тим, що вмерли, але не зрадили України, Українська Армія 1923“; з другого боку теж що й на Александровському й МСМХХІІІ.

Оце й все, що могло зробити бездолене вояцтво, але ще багато цвинтарів у Польщі чекає на впорядкування. Живі мусять згадати та вшанувати вмерлих, які життя своє поклали за Україну.

Подєбради, 1. IV. 24.

О. Костюченко

Листування

Московський червоний генерал про Українців

У книзі видання 1923-го року „Очерк по истории военного искусства в России XVIII і XIX вв.“, бувший військовий міністр часів Керенського, а тепер професор „Військової Академії Робітничо-Селянської Червоної Армії“, А. Верховський пише про Українців на стор. 62—63 так:

„Карло XII пішов на Україну. Мазепа, гетьман український, перейшов на бік Шведів. Трагічна судьба Українців: мужній, сильний й талановитий нарід від природи має надто розвинене почуття індивідуальности. Можна-б сказати, що вони анархісти від природи, що вони нездібні поступитися своєю думкою задля солідарности роботи по збудованню своєї державности, й тому вони весь час примушені шукати яких-будь чужоземних організаторів поза своєю країною, спираючись на яких, забезпечили-б собі створення держави, без якої — на жаль — жити на землі ще не можливо. То вони йшли в союзі з Поляками, то зі Шведами, то з Турками, то з нами. При чому народня маса все-таки воліла оставати з нами бо за організацію державности ми брали дешевше від усіх. . .“

Цікаво було-б довідатись, як задивляється цей професор на сучасну націоналізацію війська на Україні. Каунас, Литва. А. Р.

Високовельможний Пане Редакторе!

Той прихильний одзив, яким було зустрінуте ч. 1 журналу „Табор“ на сторінках хвального журналу „Літопис“ (ч. 6) і в якому наше суспільство, з'окрема старшинство, гаряче закликалося до підтримки „першого у цьому роді нашого журналу“, не викликав, на превеликий жаль, відгуку серед нашого громадянства. На протязі 3-х місяців ч. 1 журналу розійшлося до останньої книжки, алеж минають і 3 місяці з часу виконання Редакцією решти замовлень, а за 3/5 розісланих книжок рахунків не оплачено. Через це затримується друк ч. 2 журналу й виникає погроза, що це відтягне на довший час вихід журналу.

Отже на перешкоді дальшого виходу журналу стає не „брак інтересу читаючої публіки“, а та грошова сторона діла, яку так гостро відчувають на собі більшість наших фахових видань. Здається, не буде помилковим висновок, що частина нашого громадянства перебуває при тім переконанню, що друковане слово мусить бути даремним.

Редакція журналу „Табор“ ласкаво просить, щоб за допомогою Вашого вельмиповажного журналу через

вміщення в найближчому часі оцего листа було подано до загального відома про стан річей, в якому опинилася Редакція журналу „Табор“ завдяки дуже пошанованому вступу грошей за виконані замовлення.

З правдивою до Вас пошаною

Редакція воєнно-наукового журналу „Табор“.

4-го квітня 1924 р.

День за днем по світу

(3—15-го квітня 1924)

- 3. Неспокій в Ірландії. — Століття лондонської Національної Галерії.
- 6. Вибори в Баварії; успіхи крайних правих. — Вибори в Італії; перемога фашистів.
- 8. Кінець київського політичного процесу.
- 9. Комітети знавців передають свої проповіді репаративній комісії.
- 10. Смерть Г. Стіннеса.
- 11. Вибори в Данії; успіхи с.-демократів. — Неспокій у Греції.
- 13. Плебісцит у Греції за республікою.
- 14. Початок совітсько-англійських переговорів.

ЗМІСТ 15/16-го ЗШИТКА:

	Стор.
ПОЛІТИЧНА ХРОНІКА	225
АНКЕТА В УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ СПРАВІ — В. ДОМАНИЦЬКОГО І В. КУЧАВСЬКОГО	227
ПОЛІТИЧНЕ І ГОСПОДАРСЬКЕ ЖИТТЯ ЕСТОНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ — ЙОГАННА ТООМЕСА	230
МАГАТМА ГАНДІ В ОСВІТЛЕННЮ РОМЕНА РОЛЛАНА	231
ДРУКАРСЬКА ТРІЙЦЯ (ІІІ) — ПРОФ. І. ОГІБНКА (КІНЕЦЬ)	232
РОКИ 1650 І 1651 НА УКРАЇНІ ПО „ФРАНЦУЗЬКІЙ ГАЗЕТІ“ — І. БОРЩАКА	234
НОВІ ТВОРИ ІВ. МАНЖУРИ — З. К.	236
МИСТЕЦЬКА ХРОНІКА — ДР. ВОЛ. ЗАЛОЗЕЦЬКОГО	237
ЗАОЧНА ОСВІТА В АМЕРИЦІ — ПРОФ. В. КОВАЛЯ	238
З ПРИВОДУ ОЛІМПІЙСЬКИХ ЗМАГАНЬ У ПАРИЖУ — ПЕТРА КОЖЕВНИКОВА	239
СОН І ЯВА — АЛ. Б-СЬКОГО	241
АПОКРИФ — МАКСІМА БАГДОНОВІЧА	242
ЧОРТ НА БАШТІ — ЕДГАРА АЛЛЕНА ПО	243
МІНІАТУРА — БОГДАНА Л.	246
МОГИЛИ АРМІЇ У. Н. Р. В ПОЛЬЩІ — О. КОСТЮЧЕНКА	247
ЛИСТУВАННЯ — А. Р.	248
ДЕНЬ ЗА ДНЕМ	248
ОБРАЗКОВИЙ ДОДАТОК	

Товариство постачання й збуту для кооперативів

Сп. зареєстр. з. о. в.

ТОВАРИСТВО в першій мірі заспокоює всі потреби постачання й збуту для кооперативів, взагаліж веде торгівлю, не обмежуючись ні родом, ні кругом діяльності.

ТОВАРИСТВО купує або через своє посередництво збуває по найвищих цінах ріжного рода сирові продукти.

ТОВАРИСТВО продає по фабричних цінах всякого роду готові фабрикати, маючи заступництво від ріжних світових фабрик.

ТОВАРИСТВО переймає від кооперативних організацій як і від інших підприємств доручення купна для них і продажі від них ріжних товарів. На певних умовах можливе фінансування й кредитування при торговельних операціях.

ТОВАРИСТВО має власні представництва у всіх важніших центрах світа. Окремий відділ український.

ТОВАРИСТВО уділяє на бажання інформацій. Переписка на всіх світових мовах.

DIE AVEG befriedigt in erster Linie den Bedarf von Genossenschaften inbezug auf Absatz und Versorgung, betreibt aber im allgemeinen einen Handel ohne Beschränkung der Art und des Rahmens der Tätigkeit.

DIE AVEG kauft bzw. setzt Rohprodukte verschiedener Art zu den höchsten Preisen ab.

DIE AVEG verkauft zu Fabrikpreisen aller Art Fertigfabrikate, da sie die Vertretung von verschiedenen Weltfabriken besitzt.

DIE AVEG übernimmt von Genossenschafts-Organisationen wie auch von anderen Unternehmungen Aufträge und tätigt sodann vertragsgemäß dauernd verschiedene Warenkaufs- und -verkaufsgeschäfte. Es ist ferner möglich, bei strikten Abmachungen Handels-Geschäfte oder Industrie-Unternehmungen zu finanzieren und Kredite einzuräumen.

DIE AVEG gründet in verschiedenen wichtigen Weltzentren gemischte Gesellschaften für Handels- bzw. Industriezwecke, ebenso unterhält sie eigene Vertretungen in allen wichtigen Weltzentren.

DIE AVEG erteilt auf Wunsch Auskünfte und korrespondiert in allen Weltsprachen.

Absatz- und Versorgungs-Ges. m. b. H. für Genossenschaften

(Aveg)

Berlin W15, Pariser Strasse 30/31 (Deutschland) — Telefon: Uhland 7910.

BÖRSENBUCHDRUCKEREI DENTER & NICOLAS

Ukrainische und russische Werke
Zeitschriften und Formulare
Prospekte / Plakate / Diplome
Buch- und Kunstdruck in ein-
und mehrfarbiger Ausführung
Moderne Reklamedrucksachen
Setzmaschinenbetrieb

Українські й російс. книжки
/ часописи / формуляри /
проспекти / мистецький друк
в одній і ріжних фарбах /
плакати / дипломи / реклами
/ друкарня має машини до
складання

BERLIN C 2, NEUE FRIEDRICHSTRASSE 43

FERNSPRECHER NORDEN 103 31/32

Приймається передплата на 1924-ий рік
на новий ілюстрований тижневик видання
„Українського Слова“ в Берліні п. з.

ЛІТОПИС

політики, письменства і мистецтва

під редакційним проводом С. ТОМАШІВСЬКОГО

„ЛІТОПИС“ не служить жадній політичній партії, ні жадній доктрині, натомість змагає до поглиблення і поширення української національної думки й культури шляхом основного самопізнання, поважної критики та систематичного познайомлювання читачів з головними проявами політичного й культуного життя західного світа. Виходить кожної суботи.

ЗМІСТ 7-го ЗШИТКА:

Ще про галицьку трагедію. З чого живе поет? — Проф. др. Макса Й. Вольфа. Теофіля Романовичка — Богдана Л. Українські справи 1649-го року по „Французській Газеті“ — І. Борщака. Заочна освіта — Проф. В. Коваля. Фелікс Люшан — З. Кузелі. Мій рідний край — Василя Некрасевича. Viola tricolor — Теодора Шторма (Кінець).

ЗМІСТ 8-го ЗШИТКА:

Бісмарк і Україна (III). Перебудова ідеологічних основ — Др. В. Залозецького. Естонці — Петра Кожевникова. Сучасна музика в портретах (I) Р. Штравс — Антона Рудницького. Ще про „Історію Руссов“ — Б. Л. Розкопки в старому Біблос — З. К. З болгарських поетів. З тихих драм великого міста — Богдана Л. Агонія „Семіянти“ — Альфонса Доде.

ЗМІСТ 9-го ЗШИТКА:

Пражський лист (Виступ В. Винниченка) — Л. Д. Боротьба Українців Зеленого Клину за рідну школу — П. К. Війна прогаяних можливостей — В. Кучабського. Магатма Ганді — З. К. Грїб Тутанхамена — К. Д. Гоголь по німецьки — З. К. Заперта комірка — Івана Цанкара. Дещо про книжки — Анатоля Франса.

ЗМІСТ 10-го ЗШИТКА:

Національний герой та його культ. Причинки до біографії Т. Шевченка — Богдана Лепкого. Шевченковий вірш народньою піснею. Українська Господарська Академія в Под'єбрадах — М. Д. Радіо — Андрія Ластовецького. В старім дворі — Богдана Лепкого. Таорміна.

ЗМІСТ 11-го ЗШИТКА:

Друкарська трійця (I) — Проф. І. Огієнка. Людовик XIV — Ілька Борщака. Сметанові дні — М. Григоровича. Українці у останнього султана — О. Ратгауза. Канада — країна будучности — Володимира Клодницького. Віда з назвами — Др. Фр. Тихого. Арношт Мука — З. Кузелі. Рїп Ван Вінкл — Вашингтона Ірвінга.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

	в Німеччині	в Америці	в инш. краях Європи
на 1/2 року	М. 6,00	Дол. 2,25	Фр. ш. 9,00
на 1/4 року	М. 4,00	Дол. 1,50	Фр. ш. 6,00
поодинокий зшиток	М. 0,35	Дол. 0,15	Фр. ш. 0,50

На бажання висилає адміністрація ч. 1 на показ безплатно

Гроші й матеріяли слати на адресу:

Verlag „Ukrainske Slowo“, Hauptstr. 11, Berlin-Schöneberg

У Галичині передплату приймає представник „Українського Слова“ Іван Рудницький: Львів, ул. Тарновського, ч. 7. — Передплату у Чехословаччині проситься висилати на наше конто в Živnostenska Banka v Praze. — В Ужгороді „Літопис“ можна дістати в книгарні „Тиса“.